

EURÓPAI UNIÓ
STRUKTURÁLIS ALAPOK

SZÉCHENYI ISTVÁN
EGYETEM
GYŐR

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Pollack Mihály Műszaki Kar

T
E
L
E
P
Ü
L
É
S
I
I
S
M
E
R
E
T
E
K

PMURNB 010 segédlet a PTE PMMK építészmérnök hallgatói részére

„Az építés- és az építőmérnök képzés szerkezeti és tartalmi fejlesztése”

HEFOP/2004/3.3.1/0001.01

TELEPÜLÉSI ISMERETEK

Szerkesztette:

DR. TÓTH ZOLTÁN

Pécsi Tudományegyetem, Pollack Mihály Műszaki Kar,
URBANI SZTIKA Tanszék
t.z.terv@dravanet.hu

2007

TARTALOMJEGYZÉK

- De hát melyik az a kő, amely a hidat tartja?
kérdézi Kublai kán.
- A hidat nem az egyik, vagy a másik kő tartja –
feleli Marco Polo – hanem a belőlük formálódó ív.
vonala.
Kublai kán hallgat, gondolkodik, majd ezt fűzi
hozzá az elhangzottakhoz:
- Akkor miért beszélsz nekem a kövekről? Engem
csak az ív érdekel.
Polo így felel:
- Kövek nélkül nincsen ív.

(Italo Calvino: Láthatatlan városok)

1. hét BEVEZETÉS HELYETT RÖGTÖN A LÉNYEGRŐL – MIÉRT AKARJUK
MEGISMERNI ÉS MI IS AZ A TELEPÜLÉS
2. hét A TELEPÜLÉSEK SOKFÉLSÉGE, TÍPUSAI
3. hét A TELEPÜLÉSEK EGYMÁSRA UTALTSÁGA
4. hét A TELEPÜLÉS NÉPESSÉGE
5. hét A TELEPÜLÉSEK LEGFONTOSABB FUNKCIÓI
6. hét A TELEPÜLÉSEK SZERKEZETE
7. hét A LAKÓ ÉS AZ ÜDÜLŐTERÜLETEK, BEÉPÍTÉSI MÓDOK
8. hét A TELEPÜLÉSKÖZPONTOK VEGYES INTÉZMÉNYTERÜLETEI,
KÜLÖNLEGES TERÜLETEK
9. hét A GAZDASÁG, A KÖZLEKEDÉS TERÜLETEI
10. hét ZÖLDTERÜLETEK, MEZŐGAZDASÁGI ÉS ERDŐTERÜLETEK,
VÍZGAZDÁLKODÁSI TERÜLET
11. hét A TELEPÜLÉS ALAKTANI, FORMAI, ESZTÉTIKAI ELEMEI
12. hét TEREK ÉS UTCÁK
13. hét A TELEPÜLÉSEK FEJLŐDÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK
14. hét A TELEPÜLÉSEKEL FOGLAKOZÓ TERVEK

MELLÉKLET.

- ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK
- KÖTELEZŐ IRODALOM ÉS A TELEPÜLÉSEKEL FOGLALKOZÓNIRODALOM

1. hét

BEVEZETÉS HELYETT RÖGTÖN A LÉNYEGRŐL – MIÉRT AKARJUK MEGISMERNI ÉS MI IS AZ A TELEPÜLÉS

Miért akarjuk megismerni a települést?

Azért, mert érdekel bennünket a világ, és benne különösen is legközvetlenebb környezetünk. Azért, mert csak megismerve tudjuk jó irányban befolyásolni fejlődését.

A település életünk foglalata. Benne születünk, benne nőünk fel, településben lakunk, dolgozunk, benne vagyunk boldogok vagy elesettek. Településekben élünk. A települések mindennapjaink nélkülözhetetlen részévé váltak.

Alaptermészetünk a kíváncsiság. Szeretjük megismerni a bennünket körülvevő dolgokat, megérteni azok működését. Hogyne szeretnénk hát megismerni és megérteni azt a közeget, amelyben élünk; a települést.

Ennek a kurzusnak az a célja, hogy segítse nézni és főleg látni a települést, hogy közelebb vigyen a település működésének megismeréséhez. Bevezetés ez a településekkel kapcsolatos ismeretek ugyancsak szerteágazó és bonyolult világába.

A település megismerésének alapvető célja, hogy az ismeretek birtokában, a településformáló ténykedéseink nyomán valóban lakájosabbá, működőképesebbé, gazdagabbá váljon környezetünk, jobbá váljon életünk minősége. Akik urbanistának, építésznek, mérnöknek készülnek, akiknek bármilyen alapképzettséggel az a dolguk az életben - talán hivatásuk is - hogy befolyásolják a település változásait, fejlődését, azok munkája elképzelhetetlen anélkül, hogy ismernék azt a közeget, amivel foglalkoznak, amelynek működésébe belenyúlnak.

A települések összetettsége miatt ma már igen sok szakma tevékenységére van szükség a település működtetéséhez, fejlesztéséhez. Nagyon sokan saját szakmájukat kiválóan ismerve végeznek olyan munkákat, melyek eredményességét már nem lehet csak az adott szakterület szintjén értelmezni. Sokkal inkább az válik fontossá, hogy a munka eredménye hogyan jelenik meg a település közegében. Számukra is fontos tehát, hogy el tudjanak igazodni a település világában is, a település lényegének legalább nagyvonalú ismerete nélkül ugyanis ebben az egyre bonyolultabbá váló világban saját szakterületük településekkel kapcsolatos részét sem tudhatják igazán hatékonyan művelni.

Furcsa és bonyolult képződmény a település. Mint ahogyan furcsa és bonyolult az ember is. Ahány ember, annyiféle, mindenki egy önálló, megismételhetetlen individuum, de a sokféleség mellett - úgy melleleg - mindannyian emberek is vagyunk. Ahány település, annyiféle, de mégiscsak mind település. Ez a települések világába vezető előadás-sorozat a települések általános, mondhatni anatómiai ismereteivel foglalkozik, s egyben egy olyan gondolkodásmódot kísérel meg közvetíteni, mely megkönnyíti a mindig egyedi település egyediségének felismerését is.

Mi is az a település?

A település lényege, hogy emberek élnek benne, ezért a település alapvetően társadalmi formáció. A település egy adott földrajzi helyhez kötődő művi és természeti elemek egysége, lenyomata a helyi közösség történelmének, kultúrájának.

Közösség, az ott élők nélkül nincs település. Amikor a baranyai törpefaluból az utolsó ember is elköltözött, ott már nem település hanem csak egy üres csigaház maradt, és hamarosan a magukra hagyott házak is öszedültek.

A települési társadalom a maga strukturáltságában a település működtetője is. Egy-egy település életét döntően meghatározhatja lakóinak szakértelme, végzettsége, műveltségi szintje, szokásai. Maga a település ilyen módon tükör is, tükrözi a helyi társadalom mindenfajta viszonyait. Azokat is melyek csak rá, a kis közösségre jellemzőek, s azokat is, melyek a nagy társadalomból, a makro társadalmi viszonyokból, társadalmi berendezkedésből erednek. Többek között emiatt a kettősség miatt is van az, hogy minden település egy autonóm világ, egy olyan identitás, mely megkülönbözteti minden más településtől, s mégis, közös jegyeik alapján pontosan elkülöníthetők egymástól az egyes társadalmi formációk települései.

A települési társadalom működéséhez jelentős műszaki infrastruktúra, utak, épületek, közművek és zöldfelületek is kellenek. Lakóépületek, közintézmények, kertek, parkok. Ezek az épített és természeti környezeti elemek teszik lehetővé hogy az ott élők jól érezzék magukat a településükön, és ezek adnak vizuális információkat minden oda látogatónak az adott településről.

Tudnunk kell azonban, hogy egyetlen egy település sem tudja teljes körűen és minden kiszolgálni az ott lakók igényeit. Ezért járunk gyakran más településre munkába, komolyabb bevásárlásainkat, vagy néha hivatalos ügyeinket is intézni.

Miközben rendkívül sok dolog változhat egy településen belül és a település külső kapcsolataiban is, miközben generációk sora váltja egymást, cserélődnek az épületek, megváltoznak a műszaki berendezések, a település földrajzi helye állandó marad. A helyhez kötöttség, a település legállandóbb, legmaradandóbb eleme. A földrajzi körülmények, adottságok jelentős szerepet játszanak már a települések létrejöttében is. A helyválasztást és később a település életét, fejlődését meghatározhatja a megélhetést biztosító termőföld, az ásványkincsek, a természetes védelmet nyújtó terepalakulatok, a klíma, az ivóvíz elérhetősége, egyszóval a letelepedésnek megfelelő természeti környezet. A település helyhez kötöttsége a művi környezet, és a települést magába foglaló természeti táj szoros, elválaszthatatlan kapcsolatára utal. Erre a kapcsolatra, ennek megőrzésére ma is kiemelten kell figyelniük, miközben „mindent le akarunk aszfaltozni”.

A település földrajzi helyének állandósága, és belső változásai együtt adják a település egy másik igen fontos ismervét, hogy ugyanis a település lenyomata az ott élő közösség múltjának, a múlt és a jelen helyhez kötődő történetének, kultúrájának. Minden társadalmi berendezkedés, minden generáció hagy valamit a saját fejlesztéseiből a későbbi generációk számára. Ezek jelentős része elpusztul, és legfeljebb az alapfalak adnak némi tájékoztatást az elmúlt épületről és azokról, akik használták. A régmúltból sok esetben csak a nekropoliszok, a halottak városai maradtak fenn. Pécsen a város egyik legféltettebb emlékanyaga, még a rómaiakról és az itt élt korai keresztény közösségről mesélő ókeresztény sír építmények. Az előző generációk más épületeit a következő nemzedékek is használni tudják, és ha tartós anyagokból, szerkezetekből építették meg és ha szükségük van rájuk. Így évszázadokig, egyes esetekben évezredekig fennmaradva tudósítanak a település múltjáról. Más esetekben az új társadalmak nem tudják használni a korábbiakból rájuk hagyományozott épületeket, legfeljebb a kőanyagukat használják a saját primitívebb, egyszerűbb épületeik felépítéséhez. Gyakorlatilag ez történt mindenütt a római birodalom utáni európai társadalmakban, így nálunk is. A pécsi román bazilika népoltárát például az itt talált római épületek kőanyagából faragták ki, ez testesíti meg a kontinuitást.

A település egy földrajzilag meghatározott helyen egy olyan művi és természeti elemekből álló együttes, mely más településekkel együtt kiszolgálja polgárainak fizikai és szellemi igényeit, lenyomata és hordozója a közösség múltjának és jelenének, tükrözője a társadalmi gazdasági berendezkedésnek és a közösség kultúrájának.

2. hét

A TELEPÜLÉSEK SOKFÉLESÉGE, TÍPUSAI

Hogyan jellemezhetjük a településeket? Falu, város. Különbégtétel a települések között népességük, történetiségük, jogállásuk, földrajzi helyzetük, szerkezetük szerint.

A települések megismerését bonyolultságuk, és ebből adódóan a velük kapcsolatos megközelítések sokféleségén túl a települések egyedisége is nehezíti. A települések egyedi jegyeinek megtalálásához, tudatossá válásához nélkülözhetetlen a települési típusok egymástól való megkülönböztetése, némi gondolati rendteremtés a nagyon sokféle település között.

A legáltalánosabb kategorizálás a város-falu besorolás, mely történelmi előzményei kapcsán a települések közti legáltalánosabb, legnépszerűbb, leginkább közérthetőnek tűnő különbségtétel. Persze mást és mást jelentett ez a különbségtétel történetileg, mást ma is az egyes országokban, de még Magyarországon belül is hatalmas különbségek vannak város és város, falu és falu között.

Mivel a település legfontosabb tartalma a benne élő népesség, a települések osztályozásának is egyik legáltalánosabban használt módszere a települések népességének különböző jellemzőit használja az egyes településkategóriák meghatározásához.

Ez már önmagában is sok más települési jellemzőre is utal. Egy nagyobb népességszámú település általában nagyobb és differenciáltabb, összetettebb. Minél nagyobb a település népességszáma, annál több embert kell intézményeivel kiszolgálnia, s ez egyre magasabb szintű, ritkán igénybevett intézmények gazdaságos működtetését is lehetővé teszi az adott településben.

A településtudomány azokat a településeket kíséri meg egy csoportban kezelni, melyek lélekszámukból következően hozzávetőleg azonos problémákkal küszködnek, hasonlóan „viselkednek”. Eszerint a településtudomány megkülönbözteti egymástól a törpefalut az aprófalut, a falut, a kisvárost, a középvárost, a nagyvárost és a fővárost.

Fontosnak tartjuk az ott élő népességszám változásának trendjét is, mely már minőségi jegyeket, dinamizmust, időbeliséget visz a népességszám adatokba. E szerint a településeket

- növekvő
- stagnáló és
- fogyó népességszámú kategóriákra szoktuk felosztani.

Égészen más problémái vannak egy növekvő népességszámú településnek, mint a fogyó népességszámúaknak. A települési társadalom kohéziója is változik attól függően, hogy az adott település melyik csoportba tartozik.

A népességszám változása szerinti besorolással bizonyos fokig összefügg a településeknek a népességük korösszetételére vonatkozó osztályozása is, melyben a két szélső értéktartományt szoktuk külön kiemelni, és beszélünk

- fiatal népességű és
- öregedő népességű településekről.

Fontos lehet a települések megkülönböztetése az ott élő, túlsúlyban lévő nemzetiség szerint is. Így Magyarországon például beszélhetünk

- szlovák
- német
- horvát
- cigány településekről.

Az egyes etnikai csoportok túlsúlya egyben sajátos nemzetiségi, etnikai kultúra, értékrend jelenlétét is feltételezi.

A települési funkciókra, a települések gazdasági szerepkörére is utalva meg szoktuk különböztetni a településeket olyan szempontból is, hogy lakóinak nagy többsége mivel foglalkozik, miből él. Ilyen szempont szerint beszélhetünk például:

- ipari
- bányász
- mezőgazdasági
- üdülő településekről.

Ez a különbségtétel természetesen nem csak a lakók foglalkoztatását jelzi, hanem a település egészének karakterét is befolyásolja.

Jogi szempontból ma különbséget teszünk

- a főváros
- a megyei jogú város
- a város
- és a község között.

Még egy olyan kis országban is, mint Magyarország, jelentős különbségek vannak a települések természeti földrajzi helyzetében. Eszerint beszélhetünk

- síkvidéki (alföldi)
- dombvidéki
- hegyvidéki
- folyóparti
- tóparti településekről.

Ez a csoportosítás a település környezeti adottságairól ad információkat. Azokról a természeti adottságokról, melyek jelentősen befolyásolhatják a település más fontos jellemzőit is, az ott élő emberek munkalehetőségeitől a település szerkezetéig, a beépítés jellegéig vagy a település esztétikai sajátosságaiig. Ehhez a természeti földrajzi környezethez, mint ahogyan már láttuk, a település fejlesztésekor igazodni kell, ki kell használni azokat a pozitívumokat, amelyeket a földrajzi környezet kínál a településnek.

Megkülönböztethetjük a településeket beépítésük jellege, szerkezetük szerint is (ezeket a települési jellemzőket később részletesebben tárgyaljuk). Ebből a szempontból mondhatjuk az egyes településekre, hogy

- tömör beépítettségű
- vagy laza beépítettségű,
- lineáris szerkezetű,
- hálós szerkezetű,
- sugaras-gyűrűs szerkezetű.

3. hét

A TELEPÜLÉSEK EGYMÁSRA UTALTSÁGA

Hierarchikus és horizontális kapcsolatok a települések között.
Településhálózat és településrendszer. Kistérségi és regionális településszerveződések.

a települések különbözőségéből is adódik, hogy az egyes települések sok tekintetben egymásra utaltak. A köztük lévő kapcsolatok működtetése nélkül önállóan egy település sem képes biztosítani lakóinak minden igényét. Munkamegosztás van a települések között. Ha meg akarunk ismerni egy települést, ha meg akarjuk érteni működését, foglalkoznunk kell a más településekkel való munkamegosztásával s az ennek folytán kialakult kapcsolataival is.

A mezőgazdasági kultúra elterjedésével és az állandó települések ezzel párhuzamos megjelenésével a települések közti munkamegosztás már a kezdetek kezdetén sajátos formát öltött: kialakult a falu és a város kettőssége s egyben egymásra utaltsága. A városok létrejötte minden ellentmondásossága ellenére megteremtette egy új típusú fejlődés alapjait, majd folyamatos letéteményesévé vált az emberi társadalom fejlődésének.

A területi munkamegosztás következtében nemcsak a környező falvak vannak ráutalva a városra, hanem megfordítva: a város élelmiszerellátása a falvaktól függ. A város soha nem létezhetett a környező rurális, mezőgazdasági területek, s az ezeken lévő települések, a falvak nélkül.

Az urbanizáció egyik kézzelfogható eredménye a város és a városkörnyéki települések funkcionális kapcsolatának erősödése. A város számos létesítménye kikerülhet a városkörnyékre. A környező települések a város ellátására specializálódnak, és munkahelyeik nagy része is a városban van. A város fogalma funkcionális megközelítésben ezért ma nem korlátozható a beépített, vagy az igazgatási területre, hanem kiterjesztendő a vele szoros életközösségben álló településekre is.

A települések között erős funkcionális kapcsolatot mutató, egy vagy esetleg több központra szerveződő települési tájat településcsoportnak nevezzük.

A településcsoportoknak a települések közti kapcsolatok tartalma, erőssége és jellege szerint több fajtája van.

A közeli várossal szoros kapcsolatban álló településkör alkotja a városkörnyéki településcsoportot.

Az urbanizáció kibontakozásával, a közlekedési feltételek, a motorizáció javulásával a nagyvárosok határai elmosódnak és a dinamikus fejlődés következtében nagykiterjedésű, lazán összefüggő családi házas lakóterületek, szuburbok alakulnak ki a nagyvárosok peremterületein. Az első szuburbok az USA-ban jöttek létre a 20-as évek végétől és ma már az ország jellemző települési arculatához tartoznak.

A szuburbánus települési táj a nagyvárosok környékén kialakult nagyobb, összefolyó családirházas lakóterület.

Az agglomeráció egy nagyváros viszonylag egyenletes, a városi funkciók jelentős körét érintő területi növekedésének terméke, ahol a térség települései nem csak a nagyvárossal, hanem egymással is jelentős termelési, ellátási kapcsolatban állnak.

Az agglomeráció olyan településcsoport, melyben egy nagyváros és a körülötte lévő kisebb települések rendkívül erős kapcsolata mellett felerősödnek a kisebb települések egymás közti kapcsolatai is.

A Ruhr-vidék, amíg működtek a bányák és az ipartelepek, a sziléziai iparvidék, az USA keleti partvidéke a világ legnagyobb kiterjedésű összefüggő települési tájait képviselik. Az ilyen teljesen városiasodott térség, konurbáció városai között nincs alá és fölérendeltség, nincsenek közöttük hierarchikus kapcsolatok, mint az agglomerációkban, hiszen egyként erős városok, települések munkamegosztásában rejlik ezeknek a városiasodott tájaknak az ereje.

A konurbáció több város összenövéséből kialakult olyan településcsoport, melyben a hierarchikus kapcsolatok helyett horizontális települési kapcsolatok váltak dominánssá.

A települések közti kapcsolatok láthatóan igen sokrétűek, a gazdaság, a kultúra, az ellátás, az igazgatás szinte minden területén megjelennek. Amennyiben a kapcsolatok működtetése, a szükséges fejlesztések realizálása az érintett önkormányzatok együttműködését is igényli, ezek közös ellátására az önkormányzatok különböző társulásokat hoznak létre.

Az 1960-as évektől kezdve Európában szinte mindenütt foglalkozni kezdtek az ország egésze szempontjából legracionálisabb településfejlesztési lehetőségek kimunkálásával. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy nem lehet minden településen az ellátás minden szintjén mindent helyben biztosítani. A hatékonyság igénye megkövetelte a településközi együttműködési lehetőségek figyelembevételét, és a különböző intézmények ennek megfelelő telepítését. A településhálózat fogalma nálunk is ebből az időből származik. A nagyobb lélekszámú település az intézmények magasabb fokozatát tudja gazdaságosan működtetni, egy kis faluban általában nem lehet középiskolát, szállodát, színházat, stb. fenntartani, az ott lakók kénytelenek a nagyobb lélekszámú települések ilyen közép és felfokú ellátását, szolgáltatásait igénybe venni. Ez egyfajta hierarchiát jelen a települések özti kapcsolatokban.

A településhálózat egy olyan térbeli modell, mely egy nagyobb terület népességének különböző szintű intézményekkel való ellátottságát, illetve ennek központilag tervezett, ideálisnak tartott, adott településekhez kötött hierarchikus rendjét jeleníti meg, s ezzel a települések között is egy hierarchikus kapcsolatot állapít meg.

A településhálózati modellben a települések úgy kapcsolódnak egymáshoz mint egy fa törzséhez a vezérágak, a vezérágakhoz a kisebb ágak, s ezekhez a gallyak.

Az élet sok tekintetben nem igazolta a mai modern társadalomban a települések között feltételezett hierarchikus kapcsolatok egyetemleges érvényesülését.

A települések közti kapcsolatoknak azt a modelljét, amely a hierarchia elismerése mellett a horizontális kapcsolatokkal is számol, s mely figyelembe veszi azokat az adottságokat, melyek nem teszik lehetővé, sőt szükségessé sem a hierarchia minden intézményfajta való merev és azonos településhez kötött értelmezését, településrendszernek hívjuk.

Ez a modell minden települési szinten számol a települési önkormányzatok helyi kezdeményezéseivel, speciális adottságaival, különböző szabad társulásaival, A településrendszerben megszűntek azok a korábbi merev és hierarchikus osztályozások, amelyek kívülről és felülről döntötték el a településben megvalósítandó funkciók körét, ugyanakkor ez a modell is számol a települések létező és nélkülözhetetlen egymásrautaltságával és természetes különbözőségeivel, sőt természetes és változó, funkcióként eltérő erősségű és eltérő vonzáskörzettel bíró hierarchikus kapcsolataival is.

4. hét

A TELEPÜLÉSEK NÉPESSÉGE

Szubjektív ismeretek a helyi társadalomról.
Mit mond a település népességéről a statisztika?

A települések lényege, értelme, célja, hogy polgáraik életéhez megfelelő térbeli keretet adjanak. Ugyanez megfordítva is igaz, a település állapota, formálódása polgárai szándékaitól, lehetőségeitől függ. Emberek nélkül a település nem létezhetne.

A település népességét ott lakva, a települési társadalom életét élve ismerhetjük meg igazán. Ismereteink azonban, különösen egy nagyobb település esetén ilyenkor is mindig csak részlegesek, esetlegesek, csak közvetlen környezetünkre, vagy saját társadalmi csoportunkra korlátozódnak, és ez a település teljességének megismeréséhez meglehetősen kevés. Így még saját településünk átfogó megismeréséhez is igénybe kell vennünk a településstatisztika és más, településsel foglalkozó tudományterület segítségét. Rendkívül sokat tanulhatunk például a településszociológia vizsgálataiból, szociográfiai leírásokból, ha vannak ilyenek az általunk megismerni akart településről.

Más oldalról viszont a legrészletesebb statisztikai adatok, a felelhető tudományterületek leírásai, precíz rendszerezése sem pótolhatja a személyes benyomásokat, a településen élőkkel való közvetlen kontaktusok során szerezhető ismereteket. A háttérben, és az átfogó ismeretekhez azonban mindig nélkülözhetetlen a statisztikai adatok megismerése.

A település népességszáma az egyik legfontosabb mennyiségi mutató. A statisztika településsorosan általában a település lakónépességét adja meg egy rögzített időpontban. A lakónépesség a ténylegesen a településen élők számát jelenti.

A lakónépesség az adott településen állandóan bejelentett és másutt ideiglenes bejelentővel nem rendelkező, valamint a településen ideiglenesen bejelentett személyek számát tartalmazza.

A lakónépesség mellett a településtervezésben meg szoktuk különböztetni a nappali és az éjszakai népességet, mely egyes településtípusoknál lényegesen eltérhet egymástól és a lakónépességtől is

A népességszám időbeli változása és a változások okai a település fejlődésének, fejlődési lehetőségének fontos mutatói. A népességváltozás két összetevője

- a természetes szaporulat, ami a születések és halálozások számának különbsége, és
- a vándorlási különbözet, ami a bevándorlás és az elvándorlás különbsége.

A pozitív értékek azt jelentik, hogy többen születtek egy adott időszakban, mint ahányan meghaltak, illetve hogy többen költöztek be a településbe, mint ahányan elköltöztek onnan.

A települések területének és népességszámának ismeretében kiszámítható a népesség átlagos területi eloszlása. A népsűrűség (fő/km²) mindig az egész

igazgatási területre, a laksűrűség (fő/ha) egy-egy település belterületére, vagy annak egy vizsgált beépített területére vonatkozik.

Laksűrűség alatt a szakirodalom az egy területegységre, általában egy hektárra eső lakónépségszámát érti.

A nettó laksűrűségbe, amit általában egy tömbre szoktunk számolni, nincsenek beszámítva a tömböt határoló utcák területei, és a tömbben esetleg található telkesített alapfokú intézmények területei, tehát a viszonyítási alap itt a nettó lakóterület. A bruttó laksűrűséget általában egy nagyobb lakóterületre számítjuk. Itt a bruttó területet a határoló utcák tengelyétől mérjük, és a területbe beszámítjuk a telkesített alapfokú intézmények által elfoglalt területet is. A nettó laksűrűség tehát mindig nagyobb, mint a bruttó laksűrűség. A laksűrűség kiszámításának módját a fentieknek megfelelően az alábbi egyszerű képletben írhatjuk fel:

Nettó laksűrűség = népségszám / nettó terület
 Bruttó laksűrűség = népségszám / bruttó terület.

A népesség másik jellemző demográfiai jellemzője a kor megoszlás, amit a statisztika általában a népesség 5 éves időintervallumokba, korosztálycsoportba sorolásával ad meg, de a 80 év feletti korosztályt már nem bontja tovább. A "korfa" a település elöregedésére, vagy bizonyos korcsoportok relatív hiányára, illetve többletére, a demográfiai hullámokra világíthat rá.

A népesség életkor szerinti megoszlása alapvetően befolyásolja a pillanatnyi fejlesztési igényeket, de ami sokkal súlyosabb, meghatározza a település jövőjét is. Ma településeinknek és az országnak is egyik fő problémája a népesség elöregedése.

A foglalkozási megoszlás több szempont szerint is vizsgálható.

A főbb gazdasági ágazatok szerint az alábbi besorolásokkal él a statisztika:

- a primer ágazatban (mezőgazdaság, bányászat, általában a föld javainak kitermelésében) foglalkoztatottak,
- a szekunder ágazatban (a feldolgozó iparban) foglalkoztatottak,
- a terciér ágazatban (kiszolgáló, nem termelő, hanem szolgáltató, ellátó jellegű munkahelyeken) foglalkoztatottak.

A népesség társadalmi szerkezete - a foglalkozási struktúráján túlmenően - több jellegzetes ismérő alapján vizsgálható. Ilyenek például:

- a családnagyság, ill. a háztartások száma, a családtöredékek száma;
- a népesség iskolai végzettség szerinti differenciáltsága;
- a népesség etnikai rétegződése.

Sajnos fontos adat a településen élő népesség helyzetéről a munkanélküliek száma, a település népességéhez viszonyított aránya is

Ismernünk kell a polgárság önszerveződéseit, hiszen ezek az általuk fontosnak tartott érdekek érvényesítéséért is dolgoznak. A településnek a lakóin keresztül történő megismeréséhez nem csak az fontos, hogy róluk minél többet tudjunk, hanem azt is tudnunk kell, hogy ők hogyan vélekednek a településükről. Mivel elégedettek, mit tartanak jónak vagy zavarónak, rossznak.

5. hét

A TELEPÜLÉS LEGFONTOSABB FUNKCIÓI

A település életjelenségei: állandó változása és napi működése.
 A lakófunkció, mely egyetlen településből sem hiányozhat .
 A gazdasági funkció pozitívumai és veszélyei. Védelmi, vallási, igazgatási, kereskedelmi, idegenforgalmi, kulturális, tudományos, közlekedési szerepek történetileg és ma.

Mindenekelőtt röviden a település legáltalánosabb, legkézenfekvőbb szerepével, a lakóhely biztosításával kell foglalkoznunk. Tömegessége folytán a lakás kialakítása, nagysága, felszereltsége tükrözte mindig is a legközvetlenebbül a társadalom és a gazdaság általános állapotát, tömegesen megvalósítható lehetőségeit, az egyes társadalmi csoportok szociális helyzetét, a társadalmi gúlában elfoglalt helyét. Egy főúri kastély, egy kismanesi kúria, egy polgárház, egy falusi lakóház vagy egy mai városkörnyéki villa illetve egy lakótelepi lakás egyértelműen tükrözték és tükrözik ma is a benne élők társadalmi státuszát.

A lakóterületek foglalják el a településen belül legnagyobb területet. Sok más funkciója is van a településnek, ezek közül több hiányozhat is az adott településben, de lakófunkció nélkül nincs település.

A lakófunkciók településen belüli kiemelt helye miatt a lakóterületekkel később még részletesebben is foglalkozunk. Most azt kell látnunk, hogy a lakás funkciója, bármilyen kiemelt helyen is szerepel a településen belül, önmagában még nem jelent települést. Az, amiért a lakóhelyek csoportosulnak, amiért az emberek nem a tájban szétszóródva építették és építik fel házaikat, amiért egymás közelségét keresve egy új minőséget hoztak létre az a koncentráció adta lehetőségek kihasználása, a különböző szolgáltatások közvetlen elérésének lehetősége. Ez a település lényege.

A települések egyik legfontosabb tartalmát a gazdasági szerepet kitöltő tevékenységek, a gazdaság működtetéséhez szükséges térbeli és műszaki, infrastrukturális keretek képezik. A mai európai városok létrejöttében is már eleve fontos szerepe volt a gazdasági tevékenységeknek, hiszen az első városi formációk döntően a kézművesek, az iparosok feudális várak mellé történő letelepedésével jöttek létre.

A gazdasági szerepkör erősödése ma több oldalról is meghatározó a település életére, fejlődésére, amelynek mint ahogyan az urbanizációs folyamatokban általában történni szokott, pozitív és negatív következményei is vannak. Számbavételüket a pozitívumok kiemelésével kezdjük, mert az erős gazdaság alapvetően fontos tényező a települések életében.

- A jelentős gazdasági potenciál állandó, stabil foglalkoztatottságot, jó kereseti lehetőséget biztosít.
- A jól működő gazdaság, a sikeres vállalkozások jelentős adóbevételt biztosítanak a település közösségének.
- A gazdasági szerepkör bővülése magával hozza a műszaki berendezések, az infrastruktúra korszerűsítését.
- A magas színvonalú termelés olyan munkakultúrát honosít meg, mely növeli az általános igény szintet, és ez pezsdítően hat a település minőségi változásaira.
- A település gazdasági szerepkörének növekedése és differenciálódása növeli az ott lévő üzemek más településeken lévő üzemekkel való kooperációs igényeit, ami erősíti a települések nyitottságát, egymással való kapcsolatait is.
- A termeléshez kötődő műszaki fejlesztési és piaci tevékenység, információáramlás a települést egy olyan kiterjedt integrációs rendszerbe kapcsolják be, melynek széleskörű társadalmi, kulturális hatásai is vannak a település életében.

A település gazdasági növekedésének ugyanakkor negatív hatásai is lehetnek.

- A túl gyors és főleg extenzív iparfejlődés a bevándorlás erős üteme miatt megbonthatja a település belső egyensúlyát, általában gyengíti az ellátási színvonalat és a települési társadalom kohézióját.
- A termelési, ipari tevékenység sok környezeti problémát okozhat a településnek.
- A korábban a település szélein felépített üzemek a település térbeli kiterjedése kapcsán gyakran zárványként jelennek meg a lakóterületeken belül.

A települések másik legfontosabb funkciója, tartalma az általa biztosított szolgáltatásokban, központi szerepkörében realizálódik. A települések „központi” szerepét is több síkon lehet értelmezni.

- A védelemi szerep, és ennek létesítményei a haditechnika 18. században bekövetkező fejlődéséig bezáróan a városok egyik legalapvetőbb központi funkciója volt. A történeti városokat körül fogó falgyűrű máig megmaradt védett emléke ennek a hajdan volt nagyon fontos városi funkciónak.
- A politikai és igazgatási szerepkör is egyidős a városokkal. Az európai középkor városállamai – hercegségek, örgrófságok – nem csak városok hanem egyben önálló államiaságot is jelentettek. Az igazgatás később is a városok egyik fontos funkciója volt.
- A vállalási funkció szintén a települések legősibb szerepköréhez tartozik. Első királyunk, Szent István rendelete szerint legalább minden 10 településnek építenie kellett egy templomot. Ma még a legkisebb településekben van egy templom, vagy legalább egy kápolna. A nagyvárosok püspöki székhelyek is egyben, melyek az egyházi igazgatás központjai.
- A kereskedelem a védelemmel, a politikai és a vallási funkcióval együtt a negyedik legősibb városalakító tényező. A piac, mint a központi hely egyik megtestesítője, jelentős településfejlesztési energiák hordozója. A vásártartás a középkori városaink egyik legfontosabb jövedelmi forrása és egyben privilégiuma is volt. Helyneveik egy része máig őrzi a heti vásárok időpontját (Szombathely, Szerdahely, stb.)
- A kulturális szerepkör hosszú időn keresztül döntően az egyház intézményeiben realizálódott, és így összefonódott a vallási funkciókkal. Ma a kulturális szerepkör rendkívül differenciált (magas szintű oktatás, színházak, hangversenytermek, művészi élet, múzeumok, tömegtájékoztatás). Létesítményeik a település fontos épületei közé tartoznak. Az úgynevezett „kulturális ipar” ma sok település gazdaságának alapját képezi.
- A gyógyászati funkció, a kulturálishoz hasonlóan eredetileg szintén egyházi tevékenység volt (középkori ispotályok, szegényházak). Ma az általános alapellátás mellett (házi orvosi hálózat) egyre specializáltabb, és ennek megfelelően különböző szintre koncentrált intézményhálózat látja el az egészségüggyel kapcsolatos feladatokat.
- Az üdülés és az idegenforgalom a gyógyászati funkciókhoz hasonlóan csak az utóbbi évszázadban vált jelentős településformáló tényezővé. A turizmus kiszolgálása jelentős gazdasági ággá vált, sokaknak teremt munkalehetőséget. Szállodák, éttermek, tartoznak ebbe a létesítményi körbe, és mindazok a létesítmények is, amelyeket az oda látogatók igénybe vesznek. Külön szoktunk beszélni a kulturális idegenforgalomról, a gyógy idegenforgalomról, a nyári és a téli idegenforgalmi kínálatról.
- Napjainkban megnőtt a tudományos élet és intézményeinek városalakító szerepe.
- A közlekedés csomópontjai mindig is településfejlesztési és végső soron városalakító tényezők voltak és maradtak. Egy autópálya csomópont vonzza a különböző gazdasági funkciókat

Az egyes funkciók, szerepkörök, intézmények általában vonzzák egymást. Ezt az egyes funkciócsoportokon belül is megfigyelhetjük, és az egyes csoportok között is érvényesül ez a vonzás.

6. hét

A TELEPÜLÉSEK SZERKEZETE

Lehetséges szerkezeti modellek. A település humán ökológiai szerkezete. A település terület-felhasználási szerkezete.

Mára településeink a különböző fejlődési szakaszok egymástól eltérő eredményeinek lenyomataként nagyon bonyolult képződményekké váltak. A települések megismeréséhez ezért nélkülözhetetlen, hogy legalábbis első megközelítésben a bonyolult települési szövetből kiemeljünk néhány lényeges dolgot, melynek segítségével könnyebben át tudjunk tekinteni, meg tudjuk érteni az adott település lényegét. Felrajzolhatjuk egy alaptérképre a település szerkezetét a telekstruktúra szerint, ha különböző színekkel jelezzük a különböző nagyságú telkeket. Megrajzolhatjuk a település közlekedési szerkezetét, ha az egyes utakat fontosságuk szerint vastagabb, vékonyabb vonalakkal húzzuk ki. Ha ránézünk a térképre, azonnal áttekinthetővé válik a település közlekedési szerkezete. Ugyanezt megtehetjük például a tulajdonviszonyok szerinti kategóriák felrajzolásával, és láthatóvá, áttekinthetővé válik, hogy a település területén hol sűrűsödnek be az önkormányzati és a magántulajdonban lévő telkek, azaz felrajzoljuk a település tulajdonviszonyok szerinti szerkezetét.

A településszerkezet valamilyen fontos szempontot, vagy valamilyen szempont szerint fontosnak tartott elemeket és azok térbeli kapcsolatait kiemelten megjelenítő modell.

Kiemelt szempont vagy elem lehet – mint láttuk – a település szerkezetének felrajzolásánál például település fontosabb útjainak nyomvonala, hálózata, de az utak közti területek jellemző beépítési magassága, beépítési módjai, a területek használata, vagy a telkek struktúrája. A sort még hosszan lehetne folytatni, mert a településszerkezeti modellt aszerint rajzolhatjuk fel, hogy az adott esetben miért vizsgáljuk a települést, hogy milyen összefüggésre vagyunk kíváncsiak. Így képezhetünk településszerkezeti modellt például a telkekből kiindulva azok nagysága alapján, vagy a telkek hosszanti oldalának vagy utcafronti szélességének jellemző nagysága szerint, a telkek geometriai formái szerint. A szerkezet fogalma nem csak az elemek halmazára, hanem azok konkrét térbeli elrendeződésére és kapcsolataira is vonatkozik. A településszerkezet tartalma pedig attól függ, hogy milyen elemeket tartottunk fontosnak a kiemelésre, és milyen szempontok alapján képezünk belőlük csoportokat.

A településszerkezet sok lehetséges értelmezési tartománya közül két fő megközelítést azért kell mégis külön kiemelnünk, mert ezek tartalmazzák azokat a legfontosabb szempontokat, melyekre a település lényegének megismeréséhez mindenképpen szükségünk van, s melyek a szerkezeti vizsgálódásokból soha nem hagyhatók ki. Ezek egyben a településszerkezet két legfontosabb értelmezési tartományát is jelentik.

Az ökológiai vagy humán ökológiai településszerkezet a különböző népességcsoportok, társadalmi rétegek valamint a lakó- és munkahelyek viszonylag állandó térbeli elrendeződését írja le.

Mivel a települések legfontosabb tartalmát, lényegét népességén keresztül ragadhatjuk meg, a településszerkezet egyik legfontosabb humán ökológiai megközelítése is ezen az alapon áll, tehát szociológiai ismérvek alapján építkezik.

- A legbelső kört a központi üzleti negyed, vagy első munkahelyi övezet foglalja el. Ez a város magja, a "city".

- Az átmeneti övezet a központi magot követő, általában elavult, szlömösödő övezet, az etnikai kisebbségek és a legszegényebb rétegek lakóhelye. Ez a "gettók" övezete. Az átmeneti övezet a központi üzleti negyed terjeszkedésének potenciális területe
- A második lakóövezet általában a sűrűn beépített bérházas lakónegyedek területét jelenti.
- A második munkahely övezet az ipari és raktározási létesítmények, általában az üzemi jellegű területek övezete; mely kialakulásakor a város szélén lévő szabad területek beépítésével jött létre.
- A szuburbiák a felső középosztály villanegyedei, és a középosztály kertés, kertvárosias beépítésű lakóterületei
- Az ingázók övezete a városon kívül, a városkörnyéken vagy a környező településeken lakó, de városi munkahelyükre beingázó rétegek lakóhelye.

A másik fontos, a település megismeréséhez, fontosabb belső összefüggéseinek megértéséhez és a településrendezési tervezés során is használt szerkezeti modell a település területfelhasználási szerkezete. Ez a modell a település területeinek a jellemző használat szerinti megkülönböztetését jelenti.

A területfelhasználási szerkezet a település területeinek különböző jellegű felhasználását, a települési funkciók térbeli elrendeződését mutatja be.

Egy kormányrendelet, az OTÉK országosan határozza meg a településrendezés és az építés szakmai követelményeit, és a jelenlegi szabályozás szerint a következő legfontosabb területfelhasználási kategóriákat különíti el egymástól:

- lakóterület,
- üdülőterület,
- vegyes területet (az intézmények és lakások vegyes területeit)
- gazdasági területeket,
- közlekedési és közmű terület,
- különleges területeket,
- zöldterület,
- mezőgazdasági rendeltetésű terület,
- erdőterületet
- vízgazdasági terület.

Ezek a legfontosabb területfelhasználási kategóriák azonban még túl általánosak, és így az OTÉK ezeket tovább bontja. Így például a lakóterületen belül egymástól megkülönböztetően kell kezelni a nagyvárosias, a kisvárosias, a kertvárosias és a falusias lakóterületeket.

Az üdülőterületeken belül egészen más beépítési és használati jellemzői vannak a nagyüdülőknek, üdülőszállóknak helyet adó, és a földszintes kis családi üdülőknek. Ugyanígy osztoznak a többi fontos területfelhasználási egységek.

A települések, különösen a nagyobb városok megismeréséhez nélkülözhetetlen területfelhasználási szerkezetük megismerése. Fontos ezt ismerni azért is, mert a településrendezési tervek ezek alapján szabályozzák az egyes övezetekben más és más módon a területek használati és beépítési lehetőségeit.

A településszerkezetet ugyanakkor általában a közlekedési hálózat mértani képe alapján szoktuk osztályozni. Ennek alapján vannak

- organikusan nőtt, halmazos
- tervezett hálózatos
- tervezett sugaras
- tervezett sugaras-gyűrűs
- tervezett lineáris közlekedési szerkezetű települések.

7. hét

A LAKÓ ÉS AZ ÜDÜLŐTERÜLETEK, BEÉPÍTÉSI MÓDOK

A lakóterületek

A lakókörnyezet minőségének fontossága. A beépítés intenzitásának hatása a lakókörnyezetre. Az OTÉK a lakóterületekről

A lakóterület olyan összefüggő terület a település szerkezetében, amelynek fő szerepe, hogy megfelelő lakókörnyezetet biztosítson az ott élők számára. Jellemzően lakóépületek és a lakók napi igényeit kiszolgáló, alapfokú ellátást biztosító intézmények állnak ezen a területen.

Ma az övezeti rendszer merevségének oldódásával, liberalizálódásának jegyében elhelyezhető lakóterületeken minden más olyan funkció is, ami nem zavarja a lakókörnyezetet. Egy lakóterületen mozogva, sétálva a közterületeken, bemenne az udvarokba, a lakásokba is, kialakul bennünk egy vélemény az ott élők életminőségéről. Ilyenkor valójában a lakókörnyezetről mondunk véleményt, ami együtt jelzi az adott lakóterület tartalmi, funkcionális és esztétikai minőségét.

Mint a település legkiterjedtebb területi egysége, természetes módon a lakóterület egyben a legdifferenciáltabb terület-felhasználási kategória is. Az egyik legnagyobb, és sok más tényezőt is meghatározó különbség a lakóterületek között, hogy az adott terület milyen intenzíven, és milyen magas épületekkel épült be. Gondoljunk itt csak a villanegyedek és a lakótelepek különbözőségeire. A beépítés intenzitásával egyben a laksűrűség is változik, az intenzívebb beépítés nagyobb laksűrűséggel jár. Minél intenzívebb, tehát minél sűrűbb és minél magasabb a beépítés, annál több lakás van egy területegységen, annál több ember él egy adott nagyságú területen. Ezt azért fontos tudni, mert a nagyobb laksűrűség a közterületek nagyobb terhelésével, ebből adódóan nagyobb közterületi igénnyel is jár. Ha a lakáshoz nem tartozik saját telek, saját kis zöldterület, egy sereg egyébként a lakótelken megvalósuló, a lakáshoz tartozó funkciót közterületen kell biztosítani. Játzótereket kell például építeni a kicsiknek, az idősebb korosztálynak pedig a zöldben való nyugodt leülési, időöltési lehetőségéről kell gondoskodni.

Általános esetben, tiszta lakófunkciók esetén, a területet körbevevő utcák belső szélétől mért területre vetítve, tehát a nettó laksűrűség a következők szerint szokott alakulni:

• szabadon álló földszintes családi házas beépítésnél	50 - 70 fő/ha
• zárt sorú földszintes családi házas beépítésnél	75 - 90 fő/ha
• sorházas, 1-2 szintes beépítésnél	200 - 300 fő/ha
• átlag 5 szintes beépítésnél	400 - 500 fő/ha
• átlag 10 szintes beépítésnél	550 - 650 fő/ha

Az OTÉK az alábbi lakóterületeket különbözteti meg:

- nagyvárosi lakóterület
- kisvárosias lakóterület
- kertvárosias lakóterület
- falusias lakóterület

Az üdülőterületek

Hasonlóságok és különbségek az üdülőterületek és a lakóterületek között. Üdülőfalvak. A természeti adottságok fokozott szerepe az üdülőterületek jellegének alakulásában.

A vízpartokon, a hegyekben, vagy valami miatt igen kedvező természeti adottságú területeken, az itteni településekben vannak úgy használt, és olyan módon beépített területek, ahol a lakóterületeknél jobb környezeti feltételek vannak akár a huzamosabb ottani tartózkodásra is. Az épületek kialakítása olyan is lehet, hogy azok nem téliesíthetők, s így a mi viszonyaink között csak szezonálisan, csak a nyári időszakban használhatók, mert máskor nem lakottak, máskor nem is akarják használni ezeket az épületeket. Ezek az üdülőterületek, ahol hiányoznak például az állandó ott lakáshoz szükséges gyermekintézmények, bölcsődék, óvodák, iskolák. de magas színvonalú minden más olyan ellátási forma, mely az üdüléssel, rekreációval, kikapcsolódással kapcsolatos. Az egyes üdülőterületek használatukban, jellegükben, a kialakult üdülési szokások szerint is lényegesen különbözhetnek egymástól. Egészen más egy vízparti fürdő-település, mint egy magashegyi sí paradicsom, vagy éppen egy hegyvidéki zárt völgyben lévő üdülőfaló, pedig mindegyikben döntő az üdülőterületek jelenléte.

Az üdülőterületek a huzamosabb tartózkodással járó rekreációs funkcióknak adnak helyet, és az ezekhez szükséges létesítményeket tartalmazzák.

Az üdülőterületek és a lakóterületek hasonlóságából következik, hogy gyakran alig, vagy csak a hozzájuk kapcsolódó ellátás különböző jellege miatt különböztethetők meg egymástól.

A két terület-felhasználás kétségtelen összemosódása egy organikus folyamat eredménye, de gyakran jelentős, nehezen kezelhető konfliktusok forrásává is válhat.

Több elnéptelenedett, de szép táji környezetben lévő korábbi lakóházakat a városiak üdülőknek veszik meg, így alakulnak ki az üdülőfalvak, elsősorban a hegyvidéki tájakon.

Új „üdülőfalvak” is megjelentek a palettán, melyek egy nagyobb vállalkozás keretében, egységes terv alapján, egy falu formai imitációjaként épülnek, de valójában szállodaként működő olyan teljesen zárt létesítmények, ahová bejutni is általában csak ellenőrzöttén lehet. Az utcák, a terek csak „kvázi közterületek”, hiszen csak a klubtagok, vagy a fizető vendégek használhatják őket.

Az OTÉK két kategóriába sorolja az üdülőterületeket, mert üdülőterület és üdülőterület a használat jellegében és a beépítési módban, a beépítés sűrűségében lényeges különbségek vannak. Meg kell különböztetnünk az üdülőházas területeket, amelyeken szállodák, többszintes nagy üdülők vannak az egy-egy család tulajdonában álló, jellemzően földszintes kis üdülők területétől. A különbségtétel nem csak építészeti, hanem a használat jellege szempontjából is indokolt.

Beépítési módok

A telken álló épületeknek a telekhez és egymáshoz való viszonyát beépítési módnak hívjuk.

A beépítési módok közül egyedi telkeknél az alábbiakat emeljük ki:

- halmazos
- oldalhatáron álló
- szabadon álló
- ikerházas
- hézagosan zárt sorú
- zárt sorú
- csoportos

Tömbtelkek esetében

- sávház
- pontház
- keretes

8. hét**A TELEPÜLÉSKÖZPONTOK VEGYES INTÉZMÉNYTERÜLETEI, KÜLÖNLEGES TERÜLETEK**

- A történeti városmagok mint intézményterületek. - Új városközpontok. - Intézményterületek periférikus elhelyezkedésben. – Különleges területek intézményi funkciókkal

Már a lakóterület megismerésekor érezhetjük, hogy a lakóterületek szerves részének tekintjük azokat a területeket, melyek az ott lakók alapfokú ellátását szolgálják. Ezeknek a létesítményeknek a területét tehát nem soroljuk feltétlenül egy önálló terület-felhasználási kategóriába.

Intézményterületeknek általában az alapfokúnál magasabb szintű intézmények területeit, vagy a rendezési tervekben az ilyen intézmények elhelyezésére fenntartott területeket tekintjük.

A rangosabb közép és felsőfokú ellátást adó intézmények egymás közelségét keresve olyan helyekre települnek szívesen, melyek központi fekvéséből adódóan a város minden részéből egyformán jól megközelíthetők. Az új intézmény is részesedni akar abból a presztízs tőkéből, amit a városközpont hasonló okok miatt már történetileg itt felépült intézményei, a városháza, a kereskedőházak, nyugaton a céhek székházai, a székesegyházak, a műemléki értékek adnak ennek a területnek. A városok legrangosabb, leggyorsabban fejlődő intézményterületei a történeti városközpontok.

A történeti városközpontoknak sajátos problémái abból fakadnak, hogy ezek az egykor városfalakkal is körbevett területek komplett, teljes városok voltak, és csak a városok gyors területi és népességszám növekedése kapcsán váltak a korábbi, falakon belüli lakóterületi részek is folyamatosan egyre inkább intézményterületté. Ugyanakkor itt megmaradt a korábbi komplex városi funkciók egy része is. Lakóházak, a földszinteken üzletek, éttermek, cukrászdák és ez az, ami különös értéke ezeknek a területeknek. Esete vagy munkaszüneti napokon is intenzív élet van a történeti városközpontokban, szemben a később épített monofunkcionális intézmény-területekkel.

Mivel a történeti városközpontok csak korlátozott mértékben tudnak befogadni új intézményeket, gyakran jelöltek ki a városok a nagyobb épülettömegeket igénylő, és közvetlen reprezentációs szereppel nem rendelkező intézmények számára új, városszéli, vagy a várostól akár területileg is elszakadó intézményterületeket. Ennek a folyamatnak a jegyében épült ki Párizsban a Défance központ, Londonban a Dockland, Rotterdamban a Lijnbaan környéke

Így jöttek létre a városközpont ellenpólusaiként, nem ritkán állami presztízsberuházásként új intézményközpontok a nagyvárosok szélein, helyet adva irodaházaknak, bankházaknak, intézményeknek. Ezek negatív használati tapasztalatai kapcsán beszélünk ma intézményterületek helyett településközponti vegyes területekről, jelezve, hogy az intézményi funkciók mellett itt minden más ezeket kiegészítő, az intézmények működését nem zavaró funkcióknak is helyet kell biztosítani., nem terhelve épülettömegeikkel és forgalmukkal az egyébként is zsúfolt belvárosokat.

A települések központja tehát a sokféle más funkció mellett döntően a település életét irányító intézményeknek, szolgáltatásoknak (bankok, posta, kiskereskedelem, vendéglátás, stb.) ad helyet. Ezekből a területektől azonban jellemzően a fővárosokban jelentősen különböző intézményterületek is vannak. Ezek olyan intézményterületek, melyek nem az adott településhez, hanem az egész ország igazgatásához kötődnek. Ezek a központi vegyes területek. Ilyen nálunk Budapesten a Parlament, a Kossuth tér környéke, ahol természetesen azért lakóépületek és ha visszafogottan is, de vendéglátó funkciók is

vannak, és feltehetően ilyen lesz az új kormányzati negyed területe is az ide koncentrálódó minisztériumokkal, országos hatáskörű szervekkel.

A különleges területek olyan funkcióknak, jellemzően egyébként – néhány példától eltekintve – olyan intézményi funkcióknak adnak otthont, amelyek területigényük, különleges környezeti igényeik miatt nem lennének jó helyeb a településközpontban.

Elsősorban nagy területigényük miatt települtek ki az újabb alapítású egyetemek – amerikai mintát követve – a történeti városközpontból a városok szélein létrehozott egyetemi „campus”-ba. Az európai egyetemek viszont hagyományaikhoz híven a történeti városmag különböző területein, vállalva az egyes karok különböző épületekben való további működtetésének szervezési negatívumait, bent maradtak a városközpontokban. Az új alapítású egyetemek viszont nálunk is a városközponttól eltávolodó campusokban épültek (Pl. Miskolc, Győr)

Az amerikai mintára nálunk is megjelentek városszéli autós bevásárló központok, amelyek az igen nagy területen szétfolyó, igen erősen tagolt amerikai városszerkezetekben nagyon jól működnek, központképző erejükkel részben mintegy pótolják is a hiányzó történeti városközpontokat. Nagy kérdés azonban, hogy nálunk majd milyen településszerkezeti módosulásokat eredményeznek, és főleg hogy hogyan fogják befolyásolni a sok kis önálló egységből szerveződő belvárosi kereskedelmi hálózatot, és ezzel a történeti városközpontok funkcióját is. A nagyobb tradíciókkal rendelkező európai országokban mindenesetre csak egy bizonyos limitált nagyságrend alatt adnak lehetőséget a multinacionális cégeknek ilyenek telepítésére.

Érezve a probléma összetettségét, azon is érdemes ennek kapcsán elgondolkodni, hogy milyen változásokat hozhatnak az új intézmények helykeresési szempontjaiban, az intézményterületek településszerkezeti helyzetében az eddigiektől eltérő kommunikációs alapon működő társadalom és gazdaság igényei. Az USA-ban például több nagy multinacionális cég központja a sűrűbben beépült területektől húsz-harminc kilométernyi távolságra van már ma is, hiszen a telekommunikációval realizálódó kapcsolataik inkább kötik őket a Föld szinte egész területén szétszóródott leányvállalataikhoz, mint közvetlen környezetükhöz, és zavartalan területbővítési, fejlesztési lehetőségeik nagyobb éréket jelentenek számukra, mint a városközpont közelsége.

Az intézmények változóban lévő működési, működtetési igényei még a hagyományosan városközponti intézmények „külsőterületi” áttelepülését is indokoltá tehetik, átadva helyüket a ma is oda kötődő, csak ott realizálható funkcióknak. Így például megint csak az USA-ban tapasztalható folyamathoz visszatérve, az új bírósági épületek (a melléjük telepített börtönökkel együtt) már nem az igazságügy városközponti, reprezentatív palotájaként, hanem a várostól több tíz mérföldre lévő mezőgazdasági területekből kiszakított parcellán épülnek.

Mindezek természetesen csak példák. Annak alátámasztására szolgálnak, hogy az intézményterületek vizsgálatához, megismeréséhez szorosan hozzá kell tartozzon az intézmények mozgásának, funkcióik változásának vizsgálata is.

Az intézményterületek funkciók szerinti megkülönböztetése természetesen nem jelenti azt, hogy ezek tiszta funkcionális övezetek lennének, csupán csak annyit, hogy ott ezek az intézménytípusok vannak túlsúlyban. Így az ott lévő összes többi funkció részben vagy egészben ezekhez kötődik. Más intézményterületek ugyanakkor egyre inkább egyfunkcióssá, monofunkcionális területté válnak. Klasszikusan ilyenek a klinikák, a kórházak területei, vagy legalábbis részben a kormányzati szintű igazgatási intézmények által elfoglalt területek, ahol nem igen lehet se jelentősebb üzleteket, se más jelentősebb intézményi funkciókat találni, mert ezek idegenek lennének az itteni intézmények, az övezet alapfunkciójától, zavarnák azok működését.

9. hét

A GAZDASÁG, A KÖZLEKEDÉS TERÜLETEI

- Az iparterületek viszonya a település többi terület-felhasználási egységéhez. -Új típusú ipari létesítmények. Technológiai parkok, inkubátorházak, ipari parkok. - A településszerkezet legállandóbb eleme az úthálózat. - Az utak hierarchiája. - A közlekedési terület egyéb elemei. - A közművek fajtái és szerepük a településszerkezet formálódásában.

A gazdasági terület (iparterület) egy olyan terület-felhasználási kategória, melynek területén elsősorban az ipar, az energiaellátás, az építőipar és a település működtetésének üzemi területei találhatóak, illetve ezek elhelyezésére szolgál.

Az iparterületek általában a városok, a települések szélein vannak, hiszen bármennyire is korszerű egy ipari technológia, különösen nagyobb termelési volumenek esetében környezeti hatásaival (légszennyezés, zaj, rezgések, teherforgalom, stb.) zavarja a település más területeinek életét. Ezért a korszerű, „zöld mezős” iparterületeknél az iparterületeket általában még egy véderdősáv is elválasztja a település más terület-felhasználású területeitől. Ugyanakkor a korábbi, zömmel hasonló elvek szerint telepített ipari üzemek a lakóterületek területi növekedésével ma gyakran találhatóak a városok lakóterületei közé ékelődve is. Ezek káros környezeti hatásainak csökkentésével a településrendezési és környezetvédelmi tervezésben különös súllyal kell foglalkozni, ami szélső esetben azzal is járhat, hogy különböző eszközökkel ezek felszámolását kell szorgalmazni. A lakóterületen belül a termelés létesítményeinek megjelenése ugyanakkor, ha a használt technológia környezetbarát, és a termelés nem jár környezeti zavaró hatásokkal, előnyös is lehet, hiszen a környékben lakóknak nem kell tömegközlekedési eszközöket igénybe venni a munkába járáshoz.

A gazdaság ma már természetesen nem csak ipari, hanem a legkülönbözőbb szolgáltatásokból is áll, és ezek nem terhelik a környezetet káros hatásaikkal.

Ugyanakkor itt is meg kell említeni, hogy egyes, elsősorban kisipari tevékenységek létesítményei, amennyiben nincs zavaró hatásuk környezetükre, más terület-felhasználási egységen belül is előfordulnak, sőt például a lakóterületeken egyenesen kívánatosak is lehetnek.

Az utóbbi időben több új típusú létesítmény jelent meg az ipari övezetekben.

A településektől és a hagyományos iparterületektől teljesen elkülönülve épülnek fel azok az innovációs technológiai parkok, melyekben az ipart kiszolgáló kutatás, a kutatási eredmények ipari hasznosításával kapcsolatos kísérletezés, az új gyártmányok tervezése és kísérleti legyártása, tesztelése folyik. Ezek a korszerű ipari technológiákkal is dolgozó kutatási központok egy része a kutatóknak magas szintű lakáskörülményeket is biztosít, mindazokkal a rekreációs, sport területekkel, szabadidő létesítményekkel is felszerelve, melyek az általuk elvárható életminőséget biztosítják számukra.

Más esetekben az autópálya csomópontok közelében alakulnak ki korszerű, új ipari terület-felhasználások, döntően a kedvező forgalmi helyzetet kihasználva a közlekedés, a szállítás szervezésével kapcsolatos tevékenységekre. Az ilyen logisztikai központok mellé települnek a nagyobb szállítmányozási vállalatok telephelyei, a gyors javításokat végző szervizek, és egyes nagyobb teherforgalommal is járó kereskedelmi létesítmények, például bútoráruházak.

Az ipari parkok nagyobb, összefüggő, ipari telephelyek számára előkészített, a megfelelő közművekkel ellátott területek, ahol a fejlesztők különböző kedvezményeket is kaphatnak.

Az inkubátorházak olyan kész, a vállalkozások működtetéséhez szükséges alapszolgáltatásokat is nyújtó épületek, létesítmények, melyek mintegy inkubátorként teremtenek megfelelő „klímát” a kezdő vállalkozóknak.

A településszerkezetnek történeti léptékben önmagukon belül meglehetősen gyorsan változó részei azok a foltszerű területeket elfoglaló terület-felhasználási elemek, melyeken a település már megismert funkciói működnek. Az igények változásával módosul a területek használata, s ennek megfelelően változnak azok a térbeli keretek, épületek, melyek ezeknek a funkcióknak helyet adnak.

A településszerkezet legállandóbb, legstabilabb eleme az úthálózat, hiszen az utak képezik azt a vázrendszert, ami összetartja a települést. Az utakat a település csontvázának tekinthetjük. Ez persze nem jelenti azt, hogy a fejlődés során nem jelennek meg új utcák, utak a településtartományban.

Az utak fő funkciója annak a közlekedésnek a lebonyolítása, mely nélkül nem lehetne munkamegosztás a települések, vagy a nagyon is egymásra utalt településrészek között. Az utak léte előfeltétele a célszerű terület-felhasználásnak, a differenciált területhasználatnak. Más oldalról a forgalmas utak, a vasút nyomvonalai nem csak összekötik egymással a településeket, hanem el is választhatják egymástól a települések egyes részeit, az autópályák még az egyes településeket is.

Bármilyen fontos az utak településszerkezeti szerepe, mégis általában azt tartjuk jónak, ha minél kevesebb járműforgalomra van szükség az adott településrész működéséhez.

A települések útjai ideális esetben egy sajátos hierarchiát alakítanak, hierarchiába sorolódnak. Ott, ahol ez organikusan nem alakult ki, tervezési eszközökkel kíséreljük meg a hierarchia létrehozását.

Az utak hierarchiája gyakorlatilag az utak funkciója és az általuk lebonyolított forgalom nagyság szerinti sorolásukat jelenti, ahol a magasabb hierarchikus szint mindig nagyobb távolságokat összekötő funkciót és mindig nagyobb forgalmat jelent.

- Az autópályák országokat, országrészeket kötnek össze. Irányonként legalább két forgalmi sávjukat zöld sáv választja el egymástól.
- Az autóutak is irányonként legalább két forgalmi sávval épülnek, de elválasztó sáv nélkül.
- Az I. rendű főutak is országrészeket kötnek össze, irányonként általában egy-egy forgalmi sávval, ami a nagyobb városok közelében bővül fel kétsávossá. Csomópontjai szintbeniek.
- A II. rendű főutak az egyes országrészekben belüli forgalmat gyűjtik össze illetve osztják el.
- Az összekötő utak a kisebb települések forgalmát gyűjtik össze, és vezetik rá a főutakra.
- Az összes többi, települések között lévő út a mellékutak csoportjába tartozik.

Az előbbihez hasonló, hierarchikus rendben működő közúthálózat vezeti le a települések belső forgalmát is:

- A belterületi autópályák és autóutak településen belüli forgalmat nem fogadják, ezért alapvetően idegen elemként jelennek meg a települések szerkezetében.
- A belterületi I. rendű főutak, korábbi elnevezésük szerint főforgalmi utak az egyes városrészeket kötik össze.
- A belterületi II. rendű főutak, korábbi nevükön forgalmi utak is fontos szerepet töltenek be az egyes településrészek közti kapcsolatok megteremtésében.
- A belterületi gyűjtőutak, mint ahogyan azt nevük is jelzi, a lakóutak és más kiszolgáló utak forgalmát gyűjtik össze és vezetik a forgalmi utakba.
- A lakóutak a lakóterületek belső feltárását, a lakótelkek megközelítését biztosítják.
- A kerékpárutak és a gyalogutak, melyek lehetnek önálló nyomvonalon vezetettek, vagy futhatnak a közutak mellett is.

A közművek területei nem képeznek önálló terület-felhasználási elemet, ezek általában a közlekedési területek, az utak alatt futnak.

10. hét ZÖLDTERÜLETEK, MEZŐGAZDASÁGI ÉS ERDŐTERÜLETEK, VIZGAZDÁLKODÁSI TERÜLET

- A zöldfelület és a zöldterület közti különbség. - A zöldfelületek funkciói. - A zöldterületek fajtái. - A település zöldfelületi rendszere, Az erdők fajtái - Művelési ágak, övezetek a mezőgazdasági területeken. - A majorságok.

A településekben, ahhoz hogy funkcióikat betölthessék, alapvetően az épített környezeti elemek dominálnak, és a beépítetlen területek nagy része is burkolt, utak, parkolók, járdák foglalják el ezeket a területeket is. Ugyanakkor az ember soha nem szakítható el teljesen természeti környezetétől, és ha mesterséges eszközökkel is, növényzetről, zöldfelületekről még a legintenzívebben beépített városközponti területeken is gondoskodni kell ahhoz, hogy ott jól is érezhessük magunkat.

Különösen a nagyobb települések elképzelhetetlenek, működésképtelenek lenének anélkül, hogy ne lennének bennük olyan területek, melyeknek az alapvető rendeltetésük, hogy intenzív növénykultúrának adjanak életteret, s ez használatukat is meghatározza.

A zöldterület (közparkok, közkertek) a település belterületének olyan nagyobb, állandóan növényzettel fedett, más terület-felhasználási egységbe nem tartozó része, melyet közösségi célokra használnak.

Az ilyen területekre egészen más építési szabályozások vonatkoznak, mint a többi terület-felhasználási területre, hiszen ezeket a területeket védeni kell a beépüléstől. A szabályozások a zöldterületeken csak olyan minimális beépítéseket engednek meg, melyek nélkülözhetetlenek a zöldterületi funkció gyakorlásához.

A parkoknál fontos

- a területük nagysága és
- alakja

A nagyobb parkok mellett fontosak a rendeltetésük szerint más funkcióknak helyet adó területeken lévő zöld felületek. Az utcák fasorai, a családi házak kertjeinek zöldfelületei, az intézmények, de még a parkolók zöldfelületei is..

A települések zöld felületeinek alapvetően három egymástól különböző szerepe van:

- ökológiai szerep,
- funkcionális szerep,
- esztétikai szerep.

A települések közelében lévő erdők fontos szerepet töltenek be a település zöldfelületi rendszerében. A külterületi erdők használatuk, rendeltetésük szerint két főbb övezetbe osztódnak, így megkülönböztetjük

- a gazdasági rendeltetésű és
- a közjóléti vagy parkerdőket.

A gazdasági erdőkben erdőművelés folyik. Itt az erdő célja, hogy a fakitermelésből a lehető legnagyobb közvetlen gazdasági haszon származzon, de a kitermelés után, ami akár tarvágás is lehet, itt is gondoskodni kell az erdő újra telepítéséről.

A közjóléti vagy parkerdő célja az előbbivel ellentétben, hogy az a településen élők aktív regenerálódását szolgálja. Itt az erdőművelés elsődleges célja nem a gazdasági haszonszerzés, hanem az erdő „karbantartása”, annak biztosítása hogy az erdő folyamatosan és biztonságosan tudja betölteni közjóléti szerepét. A parkerdőknek általában három típusát szoktuk megkülönböztetni.

- A pihenőerdő a parkerdő leggyakrabban, legtöbbször által felkeresett része, ezért itt megtalálhatók az intenzív használat létesítményei is, sportpályák, játszóhelyek, tűzrakó helyek.
- A sétaerdő funkciója a nevében is benne van, ez gyengébb felszereltségű, de még „városias” használatú erdőterület.
- A kiránduló erdő a parkerdőnek a legtermészetesebb állapotban hagyott, extenzív használatú fajtája vagy ilyen típusú része.

A település zöld felületei, zöldterületei és parkerdői összefüggő rendszert képeznek, ez a település zöldfelületi rendszere.

Ez a zöldfelületi rendszer a nagyobb városoknál csak szigetszerű részekből áll, de a település rendezése során általában törekedni kell arra, hogy ezek a szigetek egymáshoz kapcsolódva valódi, összefüggő szerkezetet képezzenek, mert a zöld felületek biológiai, ökológiai hatásai így fokozottabban érvényesülhetnek, elérhetőségük, használatuk is egyszerűbb, ha átszövik a település egészét. Ennek a zöldfelületi rendszernek kiemelt elemei a zöldterületek, a parkok.

A mezőgazdasági rendeltetésű terület a település külterületének a növénytermesztés, és az állattenyésztés, továbbá az ezekkel kapcsolatos termékfeldolgozás és tárolás céljára szolgáló része.

A mezőgazdasági művelés jellege, tartalma, a földek jellemző művelési ága fontos lehet településökológiai szempontból, mert más a művelt területek biológiailag aktív hatása a település klímájára, ha ott gyümölcsösök vagy halastavak vannak, mint ha rétek, vagy éppen szántóföldek veszik körbe a települést. A jellemző művelési ág, és a mezőgazdasági területek tényleges használati szokásainak megismerése azért is fontos lehet, mert például a korábban zártkertnek hívott, és igen intenzíven művelt, kis parcellákból álló szőlő és gyümölcsös területek rekreációs funkciókat is betöltenek, és valójában a kisebb városok mellett gyengén felszerelt, speciális tevékenységre berendezkedett üdülőterületként, vagy zöldterületként is működnek. A jellemző művelési ágat még a földnyilvántartás is rögzíti, megkülönböztetve egymástól

- a szántó területeket,
- a gyümölcsös és szőlőterületeket,
- a rét és legelőterületeket,
- a nádas, vizenyős területeket

Az egyes mezőgazdasági övezetekben a termeléshez szükséges épületek, létesítmények is megtalálhatók. A mezőgazdasági termelés igényei miatt egyes nagyhatárú településeken már korábban is megjelentek lakóépületek, tanyák, és megfelelő nagyságú földterület esetén ma is indokolt, hogy farmgazdaságok esetén a mezőgazdasági területeken is épülhessenek új lakóházak, gazdasági központok.

A mezőgazdasági területeken folyik az állattenyésztés nagyüzemi formája is. A majorságok a külterületek, a mezőgazdasági területek egyik nehezen kezelhető problémája, mert általában helyben lakást is követel az itteni technológia. A gazdaságok a gyorsan változó piaci helyzetben gyakran felszámolják az állattartást és eladják a lakásokat a benne élőknek, minden ellátás biztosítás nélkül.

Külön kell kezelni a természetes vizek és közvetlen parti területeiket, ahol a vízgazdálkodás szempontjait, igényeit kell érvényesíteni.

11. hét

A TELEPÜLÉSEK ALAKTANI, FORMAI ELEMEI

- A tér megjelölésének értelme és formái. - Az egyedül álló épületek alaktani formái. - Spontán alakult és tervezett épületegyüttesek. - Az utcák, a közterek, és a települési szövet.

A település tartalma, szerkezete, s annak elemei gyakorlatilag meghatározzák a település működését. Sokan éltünk meg viszont olyan helyzetet, hogy egy nagyon jól működő településben nem éreztük jól magunkat, elismerve a működés pozitívumait, nem tudtuk megszeretni a települést. Azért nem, mert csúnyának, rendezetlennek, vagy jobb esetben egyszerűen csak érdektelennek, unalmasnak találtuk. A település ugyanis felfogható, leírható, és persze vizsgálható szubjektív, érzéseinkre is ható látványok sorozataként is.

A települési környezet formái, esztétikuma sajátos, önálló értéket képviselnek, mely értéknek több összetevője is van. Fontos a környezetünket határoló felületek formája, anyaga, színe és sok más tulajdonsága, a leglényegesebbek azonban a mozgásainkat, életünket befogadó terek alakja, arányai, a települési léptékben pedig még ezeken kívül a tereket határoló, vagy bennük megjelenő tömegek formai, esztétikai tulajdonságai, jellemzői.

A terek formáinak esztétikai és kulturális dimenziói is vannak. Ezek sajátosságaikból adódóan az általuk közvetített értékek történetileg folyamatosan változnak. A keretek azonban, melyekben ezek a változások lezajlanak, azaz azok az elemek, melyek variációi adják magának a településnek a formáit, alaktani megjelenését, néhány alapvető és állandó képletre egyszerűsíthetők. Ilyeneknek tartjuk:

- a tér megjelölt helyét,
- az egyedül álló épületet,
- az épületcsoportokat,
- az utcákat,
- a köztereket,
- és a települési szövetet.

A városépítészet bármilyen bonyolult képződménye visszavezethető a városépítészeti alaktannak ezekre az alapképleteire, maga a település azonban mindig ezeknek bonyolult, esetleges és egyedi egymásmellettségéből, áthatásaikból áll.

A tér megjelölt helye

Az ember egyik legősibb megnyilvánulása a hely, a tér olyan megjelölése, melyhez már konkrét, saját életét kötni tudja. Az ember jelet rak a természetbe, jelzi ottlétét, s ezzel a vad táj rögtön belakottá válik. A hely megjelölésének jelentőségére utalnak az ókori városalapítási szertartások is, amikor a „végtelen” természeti térből lehatároltak egy területet a létrehozandó település teréül, mintegy eszmei különbséget téve az ember életének tere és a külső, barátságtalan világ között.

A megjelölt helyek tagolják a teret, a térség humanizálásának és a tájékozódásnak az eszközei. A természet közelben élő ókori kultúrákban a természeti tér ilyen megjelölései annyira fontosak voltak, hogy a társadalom szinte minden felszabadítható forrását ezek létrehozására fordították. Ezeket a jeleket használták a végtelen uralkodói hatalom, vagy az általuk hitt isten hatalmának szimbólumaként. Az ezekből a kultúrákból máig fennmaradt épített emléktárhelyek szinte kizárólag ezekre a térmegjelölésekre korlátozódnak.

A tér megjelölése nem csak a természeti, hanem a települési térben is mindig fontos volt. Hatalmi reprezentációt, emlékéllítást, súlypontképzést jelentett, s gyakorlati funkcióként az ilyen nagyobb, kiemelkedő jelek segítettek a települési szövetben való helymeghatározáshoz, az eligazodáshoz. Nem egy ilyen jel idővel az adott település jelképévé is vált.

Az ilyen jelek persze nem csak a település egészére vonatkozhatnak, hanem egy a települési szöveten belüli hely megjelölését, értelmezését is szolgálhatják. Ilyeneknek tarthatjuk a köztéri szobrok közül azokat, melyek méretük, kialakításuk folytán nem csak emléket állítanak egy eseménynek, vagy egy személyiségnek, hanem egyben szervezik is a körülöttük lévő teret.

Egyedülálló épületek

Egy tér közepén álló obeliszk vagy szobor nem tekinthető épületnek, de egy világítótorony, ahol esetleg a toronyőr is lakik, vagy a városházának, a templomnak a tér megjelölésére szolgáló tornya már épület. Az előbbi és a most tárgyalt alapképlet között tehát számtalan átfedés, átmenet van. Ha gondolatban sorra vesszük, milyen formái lehetnek az ilyen egyedül álló épületeknek, gyakorlatilag három típushoz jutunk el. Megkülönböztethetjük:

- az egyedülálló, zárt épülettömeget,
- a belső udvart körbefogó épülettömeget, és
- a kerített térben álló épülettömeget.

Egyedülálló, zárt épülettömegről akkor beszélünk, amikor a térben önállóan, a környezetével való épített kapcsolat nélkül áll egy épület. Ennek az alapesetnek legjellemzőbb példái a 60-as, 70-es évek lakótelepi pontházai

A belső udvart körbefogó épülettömeg egy épületszárnyakkal határolt belső udvart hoz létre. A védettséget nem egy kerítés, hanem maga az épület teremti meg.

A kerített térben álló épülettömeg olyan egyedül álló épület, melyet zárt, átláthatatlan kerítésfal vesz körül, ami formailag és funkcionálisan is leválasztja az épületet és a közvetlen hozzá tartozó udvart a külső térről. Körülkerített volt a szent liget, a templomkerület, de körülkerített a vár is. A határoló kerítésnek nem csak védelmi, hanem vizualitásában, magában a látványban jelentéshordozó szerepe is van, amennyiben két különböző jellegű, különböző módon használt térrészt válasz el egymástól.

Épületcsoportok

Akkor beszélünk épületcsoportról, ha több épület valamilyen közös, elsősorban formai szempont alapján összetartozik, és ezért a települési szövet környező elemeitől némileg elkülönülő egységet képez. Ilyen összetartozó épületcsoportok a településfejlődés spontán folyamataiban, és tervezetten is kialakulhattak.

A köztér

A köztér a település közösségi életének nyilvános helye. A közterek az utcákon hömpölygő mozgás céljai, térbeliségükben a célhoz érés helyei.

Az utca

Az utcák fő funkciója, hogy összefogják, egy egységes működő rendszerbe integrálják a település korábbiakban már áttekintett formai elemeit, és természetesen a formák mögötti különböző tartalmakat is. Az utca ezt az integráló funkcióját a benne folyó közlekedéssel biztosítja, így természetes, hogy mozgásra szervezett, dinamikus térforma.

A települési szövet

Az utcák és terek szövedéke, valamint a terek és az utcák által határolt belső területek struktúrája együtt jelenti a települési szövetet, melynek alakítása esztétikai célja minden településfejlesztési beavatkozásnak.

A települési szövet kategorizálásának egyik lényeges szempontja kialakulásuk folyamata. Ebből a szempontból beszélhetünk spontán, a természetes szerkezetfejlődés eredményeképpen kialakult típusokról, valamint tervezett, tudatosan megformált térbeliségekről. A spontán alakult szövetben is vannak természetesen tervezett elemek és a tervezett települési szövet is idővel, a belakás közben gazdagszik spontán elemekkel.

12. hét TEREK ÉS UTCÁK

- A terek és az utcák funkciói, - A terek és az utcák alaprajzi típusai, - Történeti térformák, - Az utcák formái

A települési szövetben közösségi funkciójuk miatt és alaktani szempontból is kiemelt fontossággal bírnak a közterek. A terek a célhoz érés, a megállás, a közélet színterei.

- a kiszélesedő utca terét,
- az útelágazások terét,
- a szabálytalan alakú közteret,
- és a szabályos alaprajzú közteret.

A kiszélesedő utca tere

Ez a térforma általában a falvak főutcájának orsószerű kiszélesedését jelenti. Az utca kiöblösödése valójában a tér kialakulásának egyik ősi formája. Ezt a térformát a szakirodalom gyakran a németből átvett „anger” szóval jelöli.

Az útelágazások tere

A háromágú útelágazások a település beépített területén sokszor háromszög alakú teret hoznak létre. Mivel az útelágazás potenciálisan központi hely, sok kisebb település központját ez határozza meg. Ez a térforma az egykori városkapuk előtti terek jellegzetes típusa, ahová több irányból is utak érkeztek, majd a város felé újra szétágaztak. A XIX. század második felének nagyszabású városrekonstrukcióinál tudatosan is alkalmazták ezt a formát

Szabálytalan alaprajzú közterek

Mai, középkori eredetű történeti belvárosaink jellemző térformája. Kialakulásuk a spontán városfejlődéshez kötődik, így szorosan kapcsolódik ahhoz a zeg-zugos, szabálytalan, feszített térhatású városi szövethez, melynek maguk is szerves részei. Gyakran előterét is képezik egy-egy fontos középületnek, katedrálisnak, városházának, posztócsarnoknak, sajtóháznak.

A szabályos alaprajzú köztér

A téralakítás egyik legegyszerűbb módszere az, ha a városi szövet egy vagy több tömbje beépítetlenül marad. Ez a művelet utólag, szanálással is elvégezhető, de sok tervezett városalaprajz eleve tartalmaz ilyen tereket.

A történeti térformákról

Reprezentációs funkcióik és közösségi szerepük miatt a közterek alakításában, formai megjelenésében is igen erősen, mondhatni közvetlenül, áttételek nélkül érvényesülnek a társadalmi, politikai determinációk. A köztér, mint a település egyik legfontosabb eleme az őt létrehozó társadalom önkifejeződésének része, egyben fontos kultúrahordozó is. A térformációk történeti változásaiból, mint egy olvasókönyvből ismerhetjük meg az adott társadalom életfelfogását, politikai jellemzőit, kultúráját. A különböző társadalmi formációk más-más téralakzatokat hoztak létre.

A klasszikus városi tér egyik lényeges formáját az **ókori görög** kultúra városai teremtették meg. Az oszlopcsarnokkal körbevett tér, az „agóra” mindenkor a közösségi élet zavartalan színtere volt. Belső szerveződésükben nincs kiemelt pontjuk, a belső térfalon a semleges oszlopsorok dominálnak, nincs alá és fölérendeltség a téren belül, elemeik egymással mellérendelt viszonyban vannak

A fórum fogalma az **ókori római** városépítészetéhez kapcsolódik. Míg az agóra általában közel négyzetes, statikus térforma, a fórum hosszúkás és rendszerint szimmetrikus kialakítású. Míg az agórák viszonylag szétszórtan helyezkednek el a város szövetében, a fórumok sokszor összekapcsolódva, gyakran több szimmetriatengely mentén sorolódnak egymáshoz. hangsúlyukat fokozza, hogy a castrum típusú alaprajzi rendszerben a főutak metszéspontjánál alakították ki ezeket a tereket. A római téren domináns szerephez jutnak a

középületek, amelyek szimmetriatengelyeket jelölnek, és egyben a szimmetria értelmét is adják. Itt a térformákban hierarchia keletkezik, alá- és fölérendeltségi viszonyok alakulnak ki.

A középkori városszerkezet jellegzetes térképzőményei csaknem mindig szabálytalan alakúak. A középkori városszerkezet fő elemeit az utcahálózat adja. A középkor városában a mozgások végső célját a hirtelen felbukkanó, hangsúlyos, függőleges motívumok szinte transzcendens külső szférák felé irányítják. A bonyolult, sok esetlegességből összeálló középkori teresedéseken mindig újabb és újabb hatások érnek bennünket. A terek megértése is állandó mozgást igényel. A középkori tér nem tervezett; lényege az őt meghatározó városi szövetben rejlik, ami viszont a növekedés terméke.

A reneszánszban viszonylag kevés befejezett városi közteret hoztak létre. A közterek a befejezettség, a teljesség igényével zárt egységet alkottak, zárványt képeztek a középkori városszövetben. Egyszerű, világos, áttekinthető térformák ezek. Itt a tér nem ural minket, s ő maga sincs hatalmas katedrálisok szívó hatásának alárendelve, minden az ember léptékében, a ráció jegyében, a kor emberközpontú szellemiségének megfelelően készült.

A barokk tér lényege egyszerre rejlik a mozgásban és a szervezettségben; éppen ezért a barokk tér értelmezésekor is nehéz elvonatkoztatni az utcától, a mozgás tengelyétől, amelyik a térszervezés egyik meghatározó és ugyanakkor annak alárendelt eleme. A másik jellegzetes kompozíciós elv a látvány, sőt sokszor az illuzórikus térhatás tudatos tervezése.

A "modern" építészet és térformálás sokáig a "történeti" ellenében elvetette a hagyományos téralakítás évezredek alatt kifejlődött szerkesztő elveit. Így a modernség jegyében született "közterek" valójában nem tekinthetők hagyományos értelemben vett tereknek. Eltűnik az épített térfalak által teremtett zártság, s ezzel eltűnik maga a tér is.

Az utcák

Az utca a település mindenki által szabadon használt térszövetének része, és a közterekkel együtt a közlekedés, a városi atmoszféra színtere. Funkciója, településszerkezeti helye szerint is, hangulatában is, alaktaniilag is jelentős különbség van a nagy, széles, településközi forgalmat is lebonyolító utak, a település belső forgalmát kiszolgáló utcák, és azok között az utcák között, ahol csak célforgalom van, azaz amelyeket csak azok használnak, akiknek konkrétan ott van valami dolguk.

Az utca alapsíkjának kialakítása azon múlik, hogy milyen arányok vannak gyalogos és a gépkocsi forgalom között. Az, hogy melyik és milyen mértékben élvez elsőbbséget a másikkal szemben. Gyakran felejtkezünk meg arról, hogy az a felület, amelyen járunk, ugyan úgy térelhatároló szerepet tölt be, mint a terek oldalfalai. Így van ez az utcák esetében is, ahol a gyalogosok járófelületeinek kiképzése esztétikailag is fontos. Gondoljunk itt a sétálóutcák díszburkolataira.

Mint minden általunk használt térnek, mint a lakások vagy a középületek belső tereinek, az utcáknak is vannak berendezési tárgyai, az utcabútorok. Ezek nélkül az utca ugyan olyan sivár lenne, mint egy üres lakás. Közérzetünk szempontjából nagyon fontos az utca légtéraránya, azaz hogy hogyan viszonyul egymáshoz az utca térfalainak magassága és az utca szélessége. Ha a térfalak lényegesen magasabbak, mint az utca szélessége, feszített légtérarányról beszélünk.

Alaktani szempontból a települések utcahálózata különböző jellegű szakaszokból tevődik össze. Ezek variációi, egyik vagy másik elem dominanciája a település egészének városépítészeti megjelenésére meghatározó lehet. Meg szoktuk különböztetni egymástól:

- a közöket és sikátorokat,
- a passzázst,
- az árkádokkal határolt utcákat,
- a szabálytalan, organikusán nőtt utcákat,
- a szabályos, tervezett utcákat,
- és a tájban szabadon vezetett utcákat.

13. hét

A TELEPÜLÉSEK FEJLŐDÉSÉT BEFOLYÁSOLÓ TÁRSADALMI, GAZDASÁGI, KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK

Helyi és helyzeti településfejlesztési energiák, - Összefüggések az egyes társadalmi-gazdasági formációk és településeik között, - Az urbanizáció fogalma. Városrobbanás, szuburbanizáció, dezurbanizáció, reurbanizáció.

A települések megjelenését és fejlődését ősidők óta meghatározták a kedvező természetföldrajzi adottságok.

A kedvező természeti környezetben sűrű településhálózat jött létre, míg a kedvezőtlen adottságú területeken, például a sivatagokban, vagy a magas hegységekben nem, vagy csak nagyon elvétve épültek települések. A természeti adottságok ismeretében érthető meg, hogy egy település miért éppen azon a helyen alakult ki, amelyen ma is áll, és miért nem egy másikon.

A térség gazdaságilag felhasználható lehetőségei, a kiépített hálózatok, a vonalas infrastruktúra és nem utolsósorban maguk a települések belső meglévő műszaki és funkcionális értékeinek, lakásállományának, intézményeinek, ipari telephelyeinek fontos szerepük van a település további fejlődésében.

A települések kialakulására majd későbbi fejlődésére hatást gyakorló felsorolt tényezőket fejlesztési energiaként lehet számba venni. Ezeket az energiákat két típusba szokás besorolni.

A helyi energiák azok a kedvező adottságok, amelyek a település földrajzi és topográfiai fekvéséből, természeti környezetéből származnak.

A helyzeti energiák a település meglévő infrastruktúráját, társadalmi és műszaki adottságait foglalják magukba.

A helyi energiák között a legkülönbözőbb természeti adottságok szerepelhetnek.

- a vízpartok,
- a jó minőségű termőföldek
- a különböző jellegű tájak, térszint-típusok határvonalai,
- a hegytetők, félszigetek, a természeti adottságokból folyó védett helyek,
- az adott technikai szinten kitermelhető ásványi kincsek jelenléte,
- az üdülésre és idegenforgalomra alkalmas természeti adottságok,

A helyzeti energiák is olyan adottságok, melyek döntően befolyásolhatják az adott település további fejlődését.

- a város már meglévő intézményei,
- a vasúti hálózat csomópontjai, vagy magának a vasútnak a jelenléte,
- az autópálya csomópontok, regionális vagy országos jelentőségű utak találkozási vagy kereszteződése.
- a település műszaki adottságai, (pl. kulturált lakáskörülmények, intenzív, az ipari koordinációba bevonható ipari háttér, vagy magas szintű oktatási intézmények).

- a település épített környezetének kulturáltsága, a környezet esztétikai színvonala, a település építészeti, városépítészeti értékei, műemlékei.
- a település lakóinak képzettsége, szakértelme, nyitottsága, megújulási képessége.

Egy település mai arculatán nem pusztán a gazdasági fejlődés, a központi szerepkör vagy a helyi és helyzeti energiák mai működése tükröződik, hanem azok a történeti fejlődési szakaszok is, melyekben egy ma már akár értéktelennek tekintett fejlesztési energia egykor jelentős húzóhatást kifejtve egy adott korszakban szerepet játszott a település fejlődésében. Az egyes helyi és helyzeti energiák szerepe a történelem során jelentősen változik. (Velence, a bányavárosok példája, stb.)

A települések, a városok társadalmi-gazdasági alapon szerveződő képződmények. Nyilvánvaló tehát, hogy kialakulásuk és történeti fejlődésük is szoros korrelációban, kapcsolatban van a társadalmi viszonyokkal, a társadalom mozgásával, a társadalom működéséhez szükséges környezeti igényekkel, és azokkal a gazdasági lehetőségekkel, erőforrásokkal is, melyeket a társadalom mozgósítani tud környezeti igényeinek megvalósítására.

- Az első városok kialakulását a neolitikus kor "mezőgazdasági forradalma" előzi meg és teszi lehetővé.
- Az ókori görög civilizáció is alapjában véve rurális kultúrára épült.
- A római világbirodalom már többszázéves nagyságú világvárosokat is működtet.
- Az európai koraközépkorban olyan jelentős technikai újítások születtek a mezőgazdaságban, amelyek a közvetlen termelői fogyasztás alól felszabaduló többletermékek piacra viteli lehetőségével egy új városfejlődési hullámot indítanak el.
- Az újkor kezdetén, a XV-XVI. századtól a városfejlődésnek fokozatosan új lendületet adott a kereskedelmi tőke koncentrációja és vele a feudális keretek között formálódó polgári fejlődés kezdetei.
- A felgyorsult műszaki és gazdasági fejlődés, az ipari forradalom olyan urbanizációs robbanást idézett elő, mely a települések fejlődésének új pályáját eredményezte.
- a II. világháború utáni új, úgynevezett szocialista városfejlődés időszaka.

Az urbanizáció egyszerre jelenti a települések teljes körének modernizálódását, a városiasnak tartott értékek, magatartásminták széleskörű elterjedését a teljes településrendszerben, de jelenti egyben a népesség területi átrendeződését és a városokban élő népesség arányának növekedését is.

a "modern urbanizáción" belül döntően négy egymástól eltérő urbanizációs szakaszt különböztet meg.

- a városrobbanás szakaszát,
- a szuburbanizációs fejlődési szakaszt,
- a dezurbanizációs szakaszt, és várhatóan a következő
- reurbanizációs szakaszt.

Az egyes urbanizációs szakaszok nem választhatók el merev határvonalakkal. Az egyes szakaszok között jelentős átfedések vannak.

14. hét

A TELEPÜLÉSEKKEL FOGLAKOZÓ TERVEK

Egy településről szóló ismeretünk talán legizgalmasabb része annak utánanézni, hogy hogyan gondolkodik a településéről az önkormányzat, hogy milyen jövőt szán a rábízott településnek. Ezeket az ismeretek a település különböző terveiből ismerhetjük meg. Ugyanakkor nem lehet értelmezni egyetlen település állapotát sem környezetének adottságai, helyzete nélkül, és jövőjét sem lehet elképzelni a környezetének, egy nagyobb területnek a tervezett fejlesztése nélkül. Ez utóbbiakkal a területi tervek foglalkoznak. A települési és területi terveknek is két nagy csoportja van, a fejlesztési és a rendezési típusú tervek.

A fejlesztési típusú tervdokumentumok a miért, a mit, a mikor és a miből kérdésekre adnak választ és leíró, szöveges jellegűek. A fejlesztési típusú dokumentumok (konceptiók, stratégiák, programok) nevezetesen a településfejlesztési koncepció is településpolitikai, szociális, gazdasági szempontú megközelítésekben fejtik ki a szükséges fejlesztések körét.

A rendezési típusúak a hol és hogyan kérdéseket válaszolják meg, feldolgozásuk, dokumentálásuk alaptérképen, rajzi formában is történik. A szöveges részek mellett. Míg a fejlesztési típusú tervek nem tartalmaznak kötelező előírásokat, hiszen a kitűzött fejlesztési célok megvalósítása sok dologtól függ. Ezzel ellentétben a rendezési tervek szabályozási munkarészei viszont jogi hatállyal is bírnak. A területrendezési tervek egyes előírásait kötelezően alkalmazni kell a településrendezési tervekben, ezek előírásait pedig az építési engedélyezési eljárásokban.

Minden terv vizsgálatokkal indul, ezek professzionális módon tárják fel a település legfontosabb adottságait, hiányait, de ezeket nem mindig dokumentálják. A fejlesztési típusú dokumentációk, fejlesztési koncepciók, stratégiai tervek azonban nem nélkülözhetik a vizsgálati eredmények dokumentálását, hiszen ezek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a fejlesztési koncepciót elfogadják. A rendezési típusú terveknél biztosan csak az örökségvédelmi hatástanulmány tartalmazza a védett és védelemre tervezett értékek dokumentálását.

Az egyes települések életfeltételeit, fejlődési lehetőségeit döntő módon befolyásolják térségi kapcsolatai, a településrendszeren belüli munkamegosztás. Ezért egyetlen település problémáit sem lehet kezelni a település szűkebb-tágabb térségére való kitékintés nélkül. Az egy település közigazgatási területére készülő tervdokumentumok, a településtervek nem készíthetők el a több települést is magába foglaló különböző nagyságú területekkel foglalkozó tervműveletek, a területi tervek ismerete nélkül. A területi típusú tervekben kerülnek rögzítésre azok a lehetséges, kívánatos, vagy elhatározott fejlesztések, melyek az adott település környezetét, vagy akár konkrétan, területi, ágazati, országos érdekből az adott település fejlesztési koncepcióját, vagy a rendezési terv tervezési területét érintik. A nagyobb térséget tárgyaló területi tervekben az érintett településekre vonatkozó kötelező elemek is rögzítésre kerülhetnek, hiszen e nélkül nem lehetne megfelelő helyet biztosítani a térségi vagy országos, netán nemzetközi szempontból is jelentős nagyberuházásoknak, autópályáknak, vasútvonalaknak, illetve nem lehetne a területhasználat közérdekből fontos arányait fenntartani vagy jobbítani. A területi tervek, mivel nagyobb területre készülnek, átfogóak, és egyben a nagyobb lépték miatt vázlatosabbak, mint a települési szintű tervek.

A területi és a települési tervek után a tervezés harmadik szintje már a konkrét fejlesztési projektekhez, az adott építési telkekhez kötődik, ez azonban már az építési, építészeti tervezés szintje. A tervezés típusa szerinti különbségtétel mellett mindhárom területi kategóriában, tehát területi, települési és az építési telkek szintjén is készülnek fejlesztési és rendezési típusú tervfajták, köztük hierarchikus kapcsolat van. A nagyobb területre készülő területi terveket figyelembe kell venni a települési szintű tervezési munkáknál, a települési szint pedig meghatározhatja az egyes telkekre készíthető beruházási programokat, engedélyezési terveket.

A fejlesztési és a rendezési típusú tervek tartalmi összeállításánál és értelmezésénél is fontos a terv időtávlat. A tervezési gyakorlatban használatos időtávlatok a következők:

- rövid táv: 2 évig,
- középtáv: 3-6 év,
- hosszú táv: 7-15 év,
- nagy távlat: 15 éven túl.

A települési szintű tervek közül a legátfogóbbak a településrendezési tervek:

- a településszerkezeti terv
- a szabályozási terv és
- a helyi építési szabályzat.

A településszerkezeti terv fogja át az egész települést, hiszen a település egyes részeiben nem tervezhetők konkrét fejlesztések az adott területnek a település egészében elfoglalt helye, szerepe nélkül. Ebből a tervfajtából tudhatjuk meg, hogy melyik területet mire használják, hogy a tervezett fejlesztések kapcsán meg akarják-e tartani a jelenlegi területfelhasználásokat, vagy azok megváltoztatása a cél. Ebből a tervből lehet megtudni, hogy a település közlekedési hálózatában milyen fejlesztések várhatók. Ennek elkészítéséhez kötelező az önkormányzatnak elfogadni a már említett településfejlesztési koncepciót. A település megismeréséhez ez is egy nagyon fontos dokumentum.

Maga a szerkezeti terv önmagában még nem alkalmazható az egyedi építési hatósági ügyek elbírálásához, ahhoz az önkormányzatnak meg kell alkotnia a helyi építési szabályrendeletét. Bizonyos esetekben, például új területek beépítése esetén a szabályrendelet mellett szükséges térképi, rajzos formában is rögzíteni a szabályozásokat, ez a szabályozási terv. A szabályozási terv olyan léptékben készül, hogy minden telek beazonosítható legyen, és az egyes telkek beépítési lehetőségei az ahhoz tartozó helyi építési szabályrendeletből egyértelműen kiolvashatók legyenek. A szabályozás rögzíti

- a telkekre elhelyezhető funkciók körét,
- a beépítés során figyelembe veendő negatív adottságokat,
- a telkek beépítésének lehetséges nagyságát,
- a kötelezően betartandó beépítési módot,
- az elhelyezhető épületek magassági viszonyait,
- és minden olyan paramétert, aminek betartása szükséges a környező, meglévő épületekhez, utcaképhez való igazodáshoz.

Ha valaki bármit építeni akar, első dolga kell legyen, hogy a helyi építési szabályzatból illetve a szabályozási tervből informálódjon a telkét érintő szabályokról.

ELLENŐRZŐ KÉRDÉSEK

- Miért fontos megismerkednünk a településekkel?
- Sorolja fel a település leglényegesebb ismérveit!
- Milyen jellemző típusokba sorolhatjuk a településeket?
- Sorolja fel az egyes típusokba tartozó településfajtákat!
- Mit takarnak az alábbi fogalmak? „Településcsoport, szuburbánus települési táj, agglomeráció, konurbáció”.
- Mi a lényege a települések közti hierarchikus és horizontális kapcsolatoknak?
- Hogyan lehet szubjektív adatokat gyűjteni a település megismeréséhez?
- Mit takar a lakónépesség fogalma?
- Hogyan mérjük a nettó és a bruttó laksűrűséget?
- Milyen adatokat tudhatunk meg a statisztikai forrásokból?
- Mit értünk lakónépesség alatt?
- Hogyan számítjuk ki a nettó és a bruttó laksűrűséget?
- Milyen adatokat tudhatunk meg a statisztikából a népességre vonatkozóan?
- Melyek a települések legfontosabb funkciói?
- Mit értünk településszerkezet alatt?
- Sorolja fel a humán ökológiai településszerkezet övezeteit!
- Sorolja fel a területfelhasználási szerkezet övezeteit!
- Milyen településszerkezeti modelleket ismer a település közlekedési szerkezete alapján?
- Sorolja fel, hogy milyen övezetekbe sorolja az OTÉK a lakóterületeket!
- Milyen övezetei vannak az üdülőterületeknek?
- Mit jelent a beépítési mód fogalma?
- Milyen beépítési módokat különböztetünk meg az egyedi telkes beépítések esetén?
- Miért hívjuk a településközpontok intézményterületeit vegyes területeknek?
- Mit takar a „különleges terület” fogalma?
- Mit jelent az „ipari park” és az „inkubátorház”?
- Mit jelent az utak hierarchiája?
- Sorolja fel a belterületi utak hierarchiáját!
- Milyen szerepe van a településeken belül a zöldfelületeknek?
- Mi a különbség a zöldfelület és a zöldterület között?
- Milyen övezetei vannak az erdőknek?
- Milyen kategóriái vannak a mezőgazdasági területeknek?
- Sorolja fel a település esztétikai alapképleteit!
- Sorolja fel a terek alaprajzi formáit
- Mit mondanak a térformák az őket létrehozó társadalomról?
- Melyek a görög agóra és a rómaiak fóruma közti különbségek?
- Mi jellemzi a középkori tereket?
- Mi jellemzi a reneszánsz és a barokk térfelfogást?
- Mi jellemzi a „modern kor tereit”?
- Mi a különbség a közök és sikátorok között?
- Mi a passzázs és az árkád?
- Melyek az utcák alaprajzi, vonalvezetési formái?
- Milyen adottságok állnak, állhatnak a településfejlődés háttérében?

- Melyek az adottságok hasznosulásának társadalmi, gazdasági, műszaki feltételei, változó szerepük a települések fejlődésében.
- Mit nevezünk urbanizációnak?
- Melyek a modern kori urbanizáció szakaszai?
- Mi jellemzi a fejlesztési és a rendezési típusú terveket?
- Melyek a rendezési típusú tervek fajtái?
- Mi jellemzi a településszerkezeti és a szabályozási tervet?
- Melyek azok a legfontosabb kérdések, amelyeket a helyi építésügyi szabályrendelet szabályoz?

KÖTELEZŐ IRODALOM:

Tóth Zoltán: A települések világa, Ponte Press, Pécs, 2001

A TELEPÜLÉSEKEL FOGLALKOZÓ IRODALOM

- Batár Attila – Locsmáncsi Gábor: Városaink az ezredfordulón. Új Világ Kiadó, Bp. 2000.
- Benevolo, Leonardo: A város Európa történetében. Atlantisz, Bp. 1994.
- Cséfalvai Zoltán: A modern társadalomföldrajz kézikönyve. IKVA Kiadó, Bp. 1994.
- Csontos J. – Lukovich T. (szerk.): Urbanisztika 2000. Akadémiai Kiadó, Bp. 1999.
- Dercsényi Dezső: Mai magyar műemlékvédelem. Magvető, Bp. 1980.
- Erdei Ferenc: Város és vidéke. (Hasonmás kiadás) Szépirodalmi, Bp. 1971.
- Erdei Ferenc: Magyar város. (Hasonmás kiadás) Akadémiai, Bp. 1974.
- Enyedi György: A városnövekedés szakaszai. Akadémiai, Bp. 1989.
- Enyedi György: Regionális folyamatok Magyarországon. Hirschler Egyesület, Bp. 1996.
- Enyedi György (szerk.) A történeti városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai. MTA Társadalomkutató Központ, Bp. 2007.
- Gerő László: Történelmi városrészek, Műszaki, Bp. 1971.
- Gerő László: Történelmi városmagok. Corvina, Bp. 1978.
- Granasztói Pál: Város és építészet. Műszaki, Bp. 1960.
- Granasztói Pál: Ember és látvány városépítészetünkben. Akadémiai, Bp. 1972.
- Granasztói Pál: Városaink sorsa. Magvető, Bp. 1976.
- Granasztói Pál: Építészet, városépítés, társadalom. Akadémiai, Bp. 1982.
- Kleineisel János: Házak, városok, társadalmak. Gondolat, Bp. 1981.
- Körner Zsuzsa – Nagy Márta: A városrendezési szabályozások története Magyarországon. Műegyetemi Kiadó, Bp. 2004.
- Körner Zsuzsa – Nagy Márta: Az európai és a magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig. TERC, Bp. 2006.
- Le Corbusier: A jövő nagyvárosai. Gondolat, Bp. 1978.
- Meggyesi Tamás: A városépítés útjai és tévútjai. Műszaki, Bp. 1985.
- Meggyesi Tamás: A külső tér. Műegyetemi Kiadó, Bp. 2004.
- Meggyesi Tamás: A XX. század urbanisztikájának útvesztői. TERC, Bp. 2005.
- Mumford, Lewis: A város a történelemben. Gondolat, Bp. 1985.
- Nagy Béla: A települések, az épített világ. B+V Lap és Könyvkiadó Bp. 2005.
- Oudin, Bernard: A város védelmében. Corvina, Bp. 1980.
- Pálvölgy T. – Nemes Cs. – Tamás Zs. (szerk.): Vissza vagy hova. Tertia, Bp. 2002.
- Perényi Imre: Városépítéstan. Tankönyvkiadó, Bp. 1978.
- Peters, Paulhans: A város az emberért. Corvina, Bp. 1978.
- Pogány Frigyes: A szép emberi környezet. Gondolat, Bp. 1976.
- Pogány Frigyes: Terek és utcák művészete. Műszaki, Bp. 1960.
- Rossi, Aldo: A város építésze. Bercsényi, Bp. 1986.
- Schneider, Wolf: Városok Úrtól Utópiáig. Gondolat, Bp. 1973.
- Szelényi Iván, Konrád György: Az új lakótelepek szociológiai problémái. Akadémiai, Bp. 1969.
- Szirmai Viktória: "Csinált" városok. Magvető (Gyorsuló idő), Bp. 1988.
- Tillai Ernő: Városkép - városfotó. Műszaki, 1981.
- Tóth Zoltán: (szerk.) A területi tervezés rendszere és fogalomtára. Alpok - Adria, Pécs, 1993.
- Tóth Zoltán: Építészet – városépítészet, hagyományok és modernizáció. Ponte Press, Pécs, 2002.
- Tóth Z. – Hübner M. – Gömör J.: Településtervezés I. Pécsi Tudományegyetem, 2003.
- Tóth Zoltán (szerk.): A városi karták könyve.
- Vasarely, Viktor: Szines város. Gondolat, 1983.
- Vidor Ferenc: (szerk.) Urbanisztika. Gondolat, 1979.